

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-
ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132-з
спеціальності 013 «Початкова освіта» освітньо-
професійної програми «Початкова освіта»
М. В. Зазуляк

Керівник: професор кафедри дошкільної
та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
М. Д. Дяченко

Рецензент: старший викладач кафедри дошкільної
та початкової освіти, к. псих. н., _____
М. О. Желтова

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«_____» _____ 2023__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Зазуляк Марини Василівни

- 1. Тема роботи:** «Дидактична гра як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор
затверджена наказом ЗНУ від 26 вересня 2023 р. № 1504-с.
- 2. Строк подання студентом роботи:** 26 листопада 2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** висвітлити теоретичні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; розкрити наукові витoki ключових понять дослідження; окреслити вітчизняний та зарубіжний досвід активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; охарактеризувати психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності та пізнавального інтересу дітей молодшого шкільного віку; проаналізувати специфіку дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; визначити та обґрунтувати педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів й експериментально перевірити їхню ефективність.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** 6 таблиць, 1 рисунок за результатами дослідження.

Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.		
Розділ 1	Дяченко М. Д.		
Розділ 2	Дяченко М. Д.		
Розділ 3	Дяченко М. Д.		
Висновки	Дяченко М. Д.		

7. Дата видачі завдання:

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	березень	виконано
2	Написання вступу	березень	виконано
3	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4	Написання другого розділу	липень-серпень	виконано
5	Написання третього розділу	вересень	виконано
6	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Зазуляк М. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 75 с., 6 таблиць, 1 рисунок, 67 джерел, 1 додаток.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури, узагальнення, спостереження, анкетування, педагогічний експеримент, статистичні методи.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у: висвітленні теоретичних основ навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; характеристика змісту, сутності та особливостей пізнавальних інтересів молодшого школяра; розкриття специфіки дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; визначення та обґрунтування педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

Практичне значення роботи полягає в розробці заходів щодо забезпечення педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри. Отримані результати можуть бути використані студентами спеціальності: 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та дипломних робіт.

Галузь використання: заклади освіти.

АКТИВІЗАЦІЯ, ДИДАКТИЧНА ГРА, ІГРОВЕ РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРИ, НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ПІЗНАВАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ШКОЛА.

SUMMARY

Zazuliak M. V. Didactic Game as a Tool of Activating the Educational and Cognitive Activity of Younger Schoolchildren

Qualifying work of the master. Zaporizhia National University. Zaporizhzhia, 2023.

The qualification work is devoted to didactic game as a tool of activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren.

The purpose of the research is the theoretical substantiation and experimental verification of the pedagogical conditions for activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren by means of a didactic game.

The object of the research is the educational and cognitive activity of younger schoolchildren.

The subject of the study is the pedagogical conditions for activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren by means of a didactic game.

Research methods: analysis of scientific and educational and methodological literature, generalization, observation, questionnaires, pedagogical experiment, statistical methods.

Objectives of the study:

- 1) highlight the theoretical foundations of the educational and cognitive activity of younger schoolchildren;
- 2) to characterize the content, essence, and peculiarities of the cognitive interests of the junior high school student;
- 3) to reveal the specifics of the didactic game as a means of activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren;
- 4) to determine, justify and experimentally verify the pedagogical conditions for activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren by means of a didactic game.

The theoretical significance of the qualification work consists in: elucidating the theoretical foundations of the educational and cognitive activity of junior high school students; characteristics of the content, essence and features of the cognitive interests of

a junior high school student; revealing the specifics of the didactic game as a means of activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren; determination and substantiation of pedagogical conditions for activation of educational and cognitive activity of younger schoolchildren by means of didactic games.

The practical significance of the work consists in the development of measures to ensure pedagogical conditions for the activation of educational and cognitive activities of younger schoolchildren by means of a didactic game. The obtained results can be used by students of the specialty: 013 “Primary education” in the process of preparation of term papers and dissertations.

The pedagogical conditions for activating the educational and cognitive activity of younger schoolchildren by means of a didactic game:

- 1) directing the educational environment in primary classes to the development of students’ cognitive activity;
- 2) formation of motivation of younger schoolchildren for cognitive activity in the process of didactic game;
- 3) implementation of educational innovations for the development of cognitive interests of younger schoolchildren.

A didactic game is a creative form of teaching, education and development of younger schoolchildren.

Key words: activation, didactic game, educational and cognitive activity, cognitive interests, game development educational environment, interactive learning, pedagogical conditions, primary education, younger schoolchildren.

ЗМІСТ

Вступ.....	9
Розділ 1. Теоретичні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.....	12
1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження.....	12
1.2. Вітчизняний та зарубіжний досвід активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.....	16
1.3. Психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності та пізнавального інтересу дітей молодшого шкільного віку.....	22
1.4. Специфіка дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.....	27
Розділ 2. Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.....	36
2.1. Педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.....	36
2.3. Узагальнення та систематизація результатів педагогічного експерименту.....	71
Висновки.....	84
Список використаних джерел.....	88
Додатки.....	94

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НУШ – Нова українська школа

ПО – початкова освіта

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що сучасне суспільство потребує високоосвічених, здатних до безперервного творчого саморозвитку громадян. Сьогодні перед Новою українською школою актуальними є завдання, покликані забезпечити учневі успішність у навчальній діяльності, його особистісний розвиток, а також необхідність формування у школярів навичок самостійного набуття знань.

Одним із критеріїв ефективності педагогічного процесу в початковій школі є стійкий пізнавальний інтерес школярів, активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. У зв'язку з цим зростає значення фундаментальної освіти, яку неможливо отримати без творчих здібностей учнів, що в свою чергу неможливо без формування пізнавального інтересу в процесі навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Пізнавальна активність є основою будь-якої діяльності школяра і визначальною основою організації освітнього процесу в початковій школі.

Перед Новою українською школою актуальними є завдання, покликані забезпечити учневі успішність у навчально-пізнавальній діяльності, його особистісний розвиток, а також необхідність формування у школярів навичок самостійного набуття знань.

Проблему формування пізнавальних інтересів та активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів досліджували М. Горват, С. Ілляш, М. Кузьма-Качур, Л. Сапунова та ін.

Роль дидактичної гри в процесі навчально-пізнавальної діяльності дітей вивчали О. Антонова, І. Коновальчук, А. Наумович, О. Савченко, К. Стременко, Л. Чемоніна, П. Щербань та ін.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

Завдання дослідження:

- 1) висвітлити теоретичні засади навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів;
- 2) охарактеризувати зміст, сутність та особливості пізнавальних інтересів молодшого школяра;
- 3) розкрити специфіку дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів;
- 4) визначити, обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури для визначення об'єкта, предмета, мети дослідження, формулювання його завдань; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних для розроблення основних підходів до активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; теоретичного обґрунтування педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри); емпіричні: діагностичні (анкетування, бесіди, педагогічні спостереження) – для доведення доцільності розроблених педагогічних умов; узагальнення; педагогічний експеримент, спостереження, усне опитування, бесіда; статистичні методи дослідження.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у: висвітленні теоретичних основ навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; характеристика змісту, сутності та особливостей пізнавальних інтересів молодшого школяра; розкриття специфіки дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів; визначення та обґрунтування педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності

молодших школярів засобами дидактичної гри.

Практичне значення роботи полягає в розробці заходів щодо забезпечення педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри. Отримані результати можуть бути використані студентами спеціальності: 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та дипломних робіт.

Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та дипломних робіт.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (67 позицій), 1 додатка. Загальний обсяг – 97 сторінок, обсяг основного тексту – 75 сторінок. Кваліфікаційна робота містить 6 таблиць, 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження

Пізнавальна активність є основою будь-якої діяльності школяра і визначальною основою організації освітнього процесу в початковій школі. Природно, що засвоєні в процесі пізнання знання мають вищий рівень дієвості, не викликають в учнів труднощів у процесі застосування їх у процесі вирішення конкретних завдань, під час пояснення спостережуваних явищ.

У звагальному розуміння поняття «активність» означає: не тільки прояв життя людської особистості, але й умову її розвитку; здатність виступати джерелом змін у стосунках з оточуючим світом багатостороння діяльність, яка спрямована на пізнання світу, на зміну свого психічного складу ступінь взаємодії суб'єкта з оточуючою дійсністю [19, с. 64].

Активність (лат. *acivus* – активний) – одна з основних характеристик особистості, яка полягає в здатності бути імпульсом змін у стосунках із оточуючим світом (на відміну від реактивності, коли джерелом є зовнішній стимул). Вона виявляється в прагненні розширювати сферу своєї діяльності і поведінки, здатності нести в собі потенціал енергії, сили і творчості. Активна особистість неодмінно виступає як суб'єкт не лише своєї поведінки і діяльності, але й власного життя [35].

Пізнавальна активність школярів визнається одним із найбільш значущих та рушійних чинників процесу навчання, що сприяє створенню оптимістичного настрою, появи почуття радості відкриття, створення інтересу до навчання.

Під пізнавальною активністю розуміють самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях. Пізнавальна активність не є вродженою.

У філософії пізнавальна активність розглядається через дефініцію активності, яку розуміють як одну з визначальних рис способу життєдіяльності соціального суб'єкта, що відображає міру (рівень) спрямованості його здібностей, знань, навичок, прагнень, концентрації вольових, творчих зусиль на реалізацію нагальних потреб, інтересів, цілей, ідеалів [59, с. 67].

Так, І. Кант вважав, що пізнання не може бути безпосереднім відображенням дійсності, воно опосередковане суб'єктивною дійсністю, навіть на рівні чуттєвого відображення [там само, с. 362].

На думку Г. Гегеля, першоосновою світу є абсолютна ідея. Її саморух породжує реальний матеріальний світ. Суть пізнання – в саморозвитку, тобто в пізнанні свого власного змісту. Таким чином, Г. Гегель трактує пізнання як активну людську діяльність [59, с. 282].

Як вважав А. Адлер, люди володіють творчою силою, яка дає їм можливість бути творцями свого життя: «вільна, усвідомлена активність є визначальною рисою людини» [там само, с. 234].

З погляду психології, активність – це загальна характеристика живих істот, їхня власна динаміка як джерело перетворення, зміни чи підтримки ними життєво значущих зв'язків із навколишнім світом; активність особистості – це одна з найважливіших якостей особистості, що позначається в діяльності зі зміни навколишнього світу відповідно до власних потреб, поглядів, цілей [55].

У педагогіці термін «активність» визначається як:

- діяльнісне ставлення особистості до світу;
- здатність виробляти суспільно значущі перетворення матеріального і духовного середовища на основі освоєння історичного досвіду людства;
- категорія, що проявляється: у творчій діяльності, вольових актах, спілкуванні [22, с. 343].

Проблема пізнавальної активності знайшла своє відображення в дослідженні вчених психологів, які стверджували, що вміння людини пізнавати світ не є вродженим – від народження дається лише здатність до пізнання. З. Фрейд підкреслював, що будь-яка активність людини визначається інстинктами. Вплив

останніх на поведінку може бути як прямим, так і непрямим, замаскованим. Проте, саме інстинкти є кінцевою причиною будьякої активності [там само, с. 458].

Проблема розвитку пізнавальної активності не є новою в педагогічній теорії та практиці, про те, незважаючи на достатньо велику кількість розвідок стосовно проблеми, до цього часу серед дослідників немає єдиної думки щодо визначення поняття «пізнавальна активність».

Як зазначено в «Енциклопедії освіти» пізнавальною активністю є риса особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості [12].

Однією з соціально значущих рис особистості є пізнавальний інтерес, що формується в учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. В умовах сучасної школи необхідність розвитку у школярів пізнавального інтересу видається очевидним. Проте, питання про те, яким чином можливо забезпечити найбільше його розвиток, до сих пір залишається відкритим.

Цю проблему неможливо вирішити без теоретичного обґрунтування поняття «пізнавальний інтерес». Пізнавальний інтерес, будучи одним з видів інтересу взагалі, характеризується особливим пізнавальним відношенням, пофарбованим інтелектуальною емоцією і безпосереднім мотивом, що йде від самої діяльності.

Як зазначають Л. Савлучинська та І. Філь пізнавальний інтерес як мета виховання допомагає залученню до духовних цінностей суспільства. Він складає основу творчих здібностей особистості і сприяє оволодінню, присвоєнню, а також створенню нових духовних цінностей [42].

У навчальному процесі пізнавальний інтерес виступає як засіб навчання, як мотив навчання, як стійка якість особистості школяра, спрямована на оволодіння знаннями і способами пізнавальної діяльності.

Наукова значущість пізнавального інтересу полягає в тому, що він є важливим фактором вдосконалення процесу навчання і одночасно показником його ефективності і результативності, так як він стимулює пізнавальну активність,

самостійність, творчий підхід до оволодіння матеріалом, спонукає до самоосвіти.

Учитель здійснює керівництво та управління вихованням і розвитком молодших школярів в процесі навчання, формуванням всієї сукупності його особистісних утворень [62, с. 194].

Цілий ряд авторів розглядають пізнавальний інтерес як потреба в знаннях, яка орієнтує людину в навколишній дійсності, що змушує його активно прагнути до пізнання, до пошуку способів і засобів задоволення наявної у нього «спраги знань».

Пізнавальний інтерес визначається як «увага до кого- небудь, чого- небудь, зацікавлення кимось, чимось», «цікавість, захоплення» [там само, с. 18].

Пізнавальний інтерес допомагає залученню до духовних цінностей суспільства, складає основу творчих здібностей особистості і сприяє оволодінню, присвоєнню, а також створенню нових духовних цінностей.

Пізнавальний інтерес – «важливий компонент всебічного розвитку особистості, в якому виявляються ціннісні орієнтації. Неможливо розглядати завдання освіти та виховання поза зв'язком з розвитком пізнавальних інтересів, що сприяють більш ефективному оволодінню знаннями, накопичених людством» [42, с. 176].

Пізнавальна активність – це позитивне ставлення особистості до діяльності, що передбачає активний вияв пізнавального інтересу, здатність до аналізу власної діяльності, до власних помилок задля самовдосконалення у певній діяльності [53].

Дитині недостатньо дати лише знання. «Ще важливо навчити користуватися ними. Знання та вміння, взаємопов'язані з ціннісними орієнтирами учня, формують його життєві компетентності, потрібні для успішної самореалізації у житті, навчанні та праці» [25, с. 10].

Отже, під пізнавальною активністю розуміють самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях. Пізнавальна активність школярів визнається одним із найбільш значущих та рушійних чинників процесу

навчання, що сприяє створенню оптимістичного настрою, появі почуття радості відкриття, створення інтересу до навчання. пізнавальною активністю є риса особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості.

1.2. Вітчизняний та зарубіжний досвід активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів

Фундаментом цілісної системи освіти і розвитку особистості є початкова школа, функції її значно розширилися, вимоги зросли, з'явилися інноваційні педагогічні технології. Однією з таких технологій виявилася методика М. Монтесорі.

Кілька століть тому італійський психолог і педагог говорила: «Не втручайся в діяльність дитини і не роби за нього вибір, а допоможи йому зробити це самому».

Розробивши свою систему навчання, засновану на «вільному», але не всездозволеному вихованні, М. Монтесорі ґрунтувалася на інтересі дитини. Сама вона називала свій метод «допомогою життя». М. Монтесорі вимагала одного – надати дитині саму собі, не перешкоджати їй у виборі, в самостійній роботі.

Дисципліну М. Монтесорі також трактувала як «активність, яка контролюється та регулюється самою ж дитиною та передбачає дії, що визначаються нею самою, а не накладаються ззовні педагогом» [20]. Пізнавальний інтерес – найважливіше утворення особистості, яке складається в процесі життєдіяльності людини, формується в соціальних умовах його існування і не є властивим людині від народження [там само].

Початкова школа М. Монтесорі, дає дитині фізичну свободу, яка спрямована на її психологічне звільнення Її важливою особливістю стало єдність принципів будівництва відносин з дитиною, методик, дидактичних прийомів і

матеріалів, які склали феномен цієї педагогіки.

І якщо сама Монтессорі заявляє, що «дитина не може вільно розвиватися, як це роблять всі зростаючі живі істоти, тому що дорослий пригнічує її», то перший крок, який вона зробила, звільняючи дитини – це скасування парт і лавок.

Стимулюючі матеріали повинні не стільки діагностувати розвиток дитини та її психічні реакції (хоча і це можна робити з успіхом), скільки, і перш за все, пробуджувати в ній активність і прагнення досліджувати навколишній світ. Це і робить виховання і навчання привабливим і захоплюючим.

У ході такого навчання, використовуючи запропоновані їй стимулюючі матеріали, дитина реалізує свої людські потреби. Це і є сутність методу Марії Монтессорі. Італійський педагог вважала: тільки те навчає і виховує, що розвиває індивідуальність дитини [там само].

Сенс методу, розробленого Монтессорі, полягав в тому, щоб стимулювати дитину до самовиховання, самонавчання, саморозвитку. Завдання педагога – допомогти організувати йому свою діяльність, піти власним унікальним шляхом, реалізувати свою природу. Для вільного саморозвитку дитини М. Монтессорі виділяє ряд концептуальних ідей в своїй педагогіці:

1) інноваційна та гуманітарна спрямованість методу – М. Монтессорі одна з перших педагогів реалізувала ідею «вільного розвитку» дитини в спеціально підготовленому середовищі, основу якого складає дидактичний матеріал.; це середовище складається з 5 зон: практичної, математичної, рідної мови, сенсорної та космічної, в яких знаходяться матеріали, що стосуються даних наук. Монтессорі – матеріали спонукають дитину регулювати власний розвиток через самостійність і інтерес, що відповідає його індивідуальності, допомагають придбати життєвий досвід, вчать бути уважними, розвивають логіку, уяву;

2) освітній процес заснований на індивідуальному підході до особистості, визначаючи тим самим зміст освіти для кожного учня на занятті і ступінь участі вчителя в процесі навчання;

3) особлива позиція педагога – невтручання до дитини-творця своєї діяльності. Монтессорі-педагог – це і вчитель, і наставник, і психолог, який

допомагає дітям бути самими собою і розвиватися так, як їм зручно, не травмуючи їх великими навантаженнями. Педагог спостерігає за роботою дітей, допомагає їм, якщо дитина просить про допомогу, стежить за дотриманням правил і фіксує спостереження в письмовому вигляді;

4) особливі види діяльності – співпраця і співтворчість, засновані на свободі вибору: матеріалу, місця роботи, часу, партнерів;

5) унікальна структура занять і оцінювання – вільна робота з дидактичними матеріалами є основою всього розвитку дитини, в плані його навчання і виховання. Що таке «відмітка» діти не знають, але оцінку своєї праці обов'язково отримують, найчастіше у вигляді схвалення дорослих або інших дітей. Головне тут – як дитина сама себе оцінює.

Класноурочна система і єдині програми навчання замінюються оригінальним навчальним процесом, кожне заняття слідує унікальним шляхом розвитку навчально-пізнавальної активності учнів[там само].

Таким чином, в системі М. Монтесорі приділяється величезна увага ролі дитини, особливій структурі саморозвитку і самонавчання, роботі з дидактичними матеріалами в спеціально підготовленому середовищі, свободу вибору, особливої ролі педагога, який не втручається в діяльність дитини, а тільки спостерігає і супроводжує індивідуальну траєкторію розвитку дитини.

Одним з найвидатніших вітчизняних діячів, хто займався формуванням пізнавального інтересу був В. Сухомлинський. Як і будь-який педагог, вчитель, він, природно, за весь час своєї педагогічної діяльності не раз замислювався над питанням формування інтересу і бажання до навчання у своїх учнів. Замислювався він, так як вважав, що «кожна дитина була світом – зовсім особливим, унікальним» [54, с. 6].

Метою було для педагога виховання людської особистості, її всебічний розвиток і моральне вдосконалення, але досягти цієї мети також складно, як і осягнути саму людину в широкому сенсі цього слова. Дуже важливим словосполученням тут є всебічний розвиток.

На думку В. Сухомлинського, який розвиває думку А. Макаренка про те, що

у вихованні не може бути лише одного засобу, показує, що не тільки не можна користуватися єдиним засобом, але також не можна виключити хоч якусь одну сторону з великої системи виховання. Втративши щось одне, можна зовсім не вирішити жодної іншого завдання [там само, с. 7].

Згідно з методикою В. Сухомлинського виховувати і навчати тільки на уроках неможливо. Учитель повинен бачитися з учнем і поза класом, поза робочої зони, так як урок – не самоціль, урок «повинен давати знання, розвиток і інтерес до чогось особливого. Тобто урок сам по собі повинен зацікавити чимось і породити бажання далі щось вивчати, шукати, дивитися, читати. Але і позакласна робота – не самоціль. А її мета полягає в тому, щоб учень знайшов у чомусь інтерес, щоб «розгорівся вогник духовної діяльності, щоб зміцнилося почуття власної гідності» [там само, с. 8].

Але і позакласна робота – не самоціль. А її мета полягає в тому, щоб учень знайшов у чомусь інтерес, щоб «Розгорівся вогник духовної діяльності, щоб зміцнилося почуття власної гідності» [там само, с. 8].

Інтерес до навчання може бути саме там, де є натхнення, бажання пізнавати, народжується від створення ситуації успіху, де є впевненість дитини у власних силах. Не може бути ніякого інтересу, якщо дитина чогось боїться, не впевнена в своїх висновках, здогадах, результатах. Дуже важливо про це з нею говорити, звертати її увагу, заохочувати її і дякувати.

Не менш важливим аспектом вчення Сухомлинський вважає і творчу складову процесу навчання. «Навчання може стати для дітей цікавим, захоплюючим ділом, якщо воно заливає яскраве світло думки, почуттів, творчості, краси, гри» – так описує свою позицію по відношенню до творчого підходу В. Сухомлинський [там само, с. 108].

Отже, за В. Сухомлинським, для того, щоб сформувати в учня інтерес до навчання потрібно:

– спиратися на його допитливість як на природні властивості особистості, за допомогою яких можна сформувати потребу пізнавати, робити відкриття, шукати відповіді на питання, що цікавлять;

– найголовнішою метою педагога повинно бути всебічний розвиток особистості учня, а досягти цього можна тільки поєднуючи навчальну та позанавчальну діяльність;

– педагог повинен чітко розуміти відмінності між учнем і дорослим, для дітей головне – це емоційне забарвлення самого процесу навчання, а не кінцевий результат, як для дорослих.

Сучасний педагог-новатор, за методикою якого працюють вже велика кількість педагогів як вітчизняних, так і зарубіжних – Ш. Амонашвілі, він проголосив педагогіку співробітництва.

Система видатного педагога «Школа Життя» (гуманно-особистісний підхід) рекомендована для застосування на практиці. За створеною ним філософській системі – чи гуманно-особистісний підхід до дітей в освітньому процесі «Школа Життя» працюють і навчаються вчителі в різних країнах ближнього та далекого зарубіжжя.

У школах за даною методикою викладачі самі підбирають підручники і матеріали. У класах з домашньою обстановкою, діти вільно вчать думати, міркувати і аналізувати інформацію, не боючись осуду і глузувань. Шанобливе демократичне спілкування з дітьми як з дорослими, сприйняття їх як особистості, складають основу педагогіки.

Головне завдання освіти він бачить у прагненні вчителя виховати гідних і розумних людей, яким відомо, що таке милосердя, любов і терпимість.

При організації навчального процесу з методики навчання Ш. Амонашвілі викладач – це перш за все провідник, своєрідний «промінь світла в темному царстві», а не цербер з указкою в руках, якої тільки і робить, що ньокає.

На відміну від звичайних класичних шкіл в школах по методиці навчання Амонашвілі не ставлять оцінок, і відсутня жорстка дисципліна. Уроки самі по собі представляють життя, в якому дитині можна спокійно творити, думати, мріяти. Один з найбільш цікавих прийомів на уроках – нашіптування своєї відповіді вчителю на вухо.

Діти надзвичайно цікаві істоти. Перш, ніж отримати вірну відповідь, вони

змушені включати голову і запускати власний розумовий процес. Уникаючи авторитарного тиску на дитину, постійного контролю над його діями, які не змушуючи і не примушуючи виконувати завдання, можна домогтися набагато кращих результатів. потрібно любити дітей просто за те, що вони з'явилися в нашому житті.

Не буває поганих дітей, просто у педагогів і батьків не дістає досвіду в спілкуванні з ними.

Компоненти, які виходять до загального експериментального навчання на змістовно оціночної основі:

1) постановка перед учнями навчально-пізнавальних завдань уроку, виявлення у школярів інтересу і мотивів до самостійної та колективної навчально-пізнавальної діяльності, до знань;

2) організація та управління процесом присвоєння школярами навчального матеріалу, розвитку у них умінь і формування навичок (цей компонент основний в структурі уроку; від різноманітності дидактичних цілей і завдань, що становлять суть цього компонента, залежить і багатоплановість уроку в цілому);

3) змістовно-оцінна діяльність вчителя і учнів, носить індивідуальний та колективний характер і супроводжує процес розв'язання навчально-пізнавального завдання;

4) підведення підсумків уроку відповідно до поставлених навчально-пізнавальних завдань, висування школярами завдань щодо вдосконалення власних знань, умінь і навичок.

Отже, ознайомившись та провівши аналіз даних зарубіжних і вітчизняних методів по підвищенню пізнавального інтересу, та методам його формування, ми можемо підкреслити для себе багату кількість прийомів, методичних порад та важливих психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку.

Серед них можна виділити: використання ігрових методів, відсутність традиційного оцінювання, відсутність авторитарного тиску, творча складова процесу навчання, індивідуальний підхід до особистості, стимулювання дітей до саморозвитку та самонавчання й надалі використовувати досвід набутий

видатними педагогами в процесі розбудови Нової української школи.

1.3. Психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності та пізнавального інтересу дітей молодшого шкільного віку

Державний стандарт початкової освіти передбачає метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості; навчання впродовж життя, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно і в групі [37].

Всього цього можна досягти, сформувавши на ранньому етапі міцний фундамент у вигляді стійкого пізнавального інтересу до навчання. Роль Нової української школи навчити дітей здобувати знання самостійно напротязі всього життя, розвивати свої творчі, інтелектуальні, комунікативні вміння, формувати науковий світогляд.

Найбільш сприятливим періодом для формування культури пізнавальних інтересів, є період молодшого шкільного віку. У цей час закладається фундамент для формування основ універсальних навчальних дій, зароджується творча особистість, яка здатна буде приймати відповідальні рішення у складних життєвих та навчальних ситуаціях.

Молодший шкільний вік – це вік в діапазоні від 6-ти до 11-ти років, навчання 1–4 класах початкової школи. Межі віку та його психологічні характеристики визначаються прийнятою на даний часовий відрізок системою освіти, теорією психічного розвитку, психологічної вікової періодизації.

У молодшому шкільному віці діти мають значні резерви розвитку, але перш

ніж використовувати наявні резерви розвитку необхідно дати якісну характеристику психічних процесів даного віку.

Перший і найважливіший момент – це початок навчання в школі. У дитини відбувається перебудова всіх систем відносин з дійсністю. Якщо у дошкільника існували дві сфери соціальних відносин: «дитина-дорослий» і «дитина-діти», то тепер в системі відносин «дитина-дорослий» відбулися зміни. Вона розділилася на дві частини: «дитина-батьки» і «дитина-вчитель».

Система стосунків «дитина-вчитель» починає визначати ставлення дитини і до батьків, і до дітей. Такі стосунки стають для дитини центральними, тому що з'являється оцінна система: гарні оцінки і хорошу поведінку, оцінювання виходить від вчителя.

Від того, які оцінки він буде отримувати, залежать відносини з однолітками та батьками. Однолітки намагаються дружити з тими, хто добре вчиться. «Якщо раніше батьки запитували: «Як у тебе справи?», То тепер: «Яку оцінку ти отримав?». Дитина бачить, що погані оцінки засмучують батьків, а хороші – радують».

Молодший шкільний вік є періодом розвитку пізнавальних процесів: вони стають усвідомленими і довільними. Дитина поступово вчиться управляти увагою, пам'яттю, мисленням. Увага першокласників на цьому етапі ще слабо організована, вона має невеликий обсяг, погано розподіляється, нестійка.

Тому для концентрації дітям потрібна зовнішня допомога (часта зміна завдань, цікаві ілюстрації, звукові сигнали, ігрові ситуації тощо).

«Діти відволікаються на уроках досить швидко, натомість контролювати свої дії (наприклад, перевірити наявність помилок у написаному) вміють іще погано. Натомість уява дітей у цьому віці досить розвинута, вона має не лише відтворювальний, а й творчий характер. Від початку навчання центральне місце у психічному розвитку дитини займає мислення. У цей період відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного, понятійного мислення. У першокласників такий процес переважно характеризується конкретністю й спирається на наочні образи й уявлення» [3, с. 35–36].

Проявом інтересу учнів у навчальному процесі є:

- інтелектуальна активність – питання учня, що виражають прагнення осягнути ще неясне, глибше проникнути в предмет свого інтересу;
- активне оперування набутим багажем знань і умінь, а також прагнення брати участь в діяльності, в обговоренні піднятих на уроці питань, у доповненнях, поправках відповідей товаришів, в бажанні висловити свою точку зору;
- емоційно благополучний фон пізнавальної діяльності учня;
- регулятивні процеси, які проявляються в зосередженості уваги і слабким відволіканням.

Стандарт початкової освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1–2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3–4 класи) [37].

Загальновідомо, що процес адаптації до шкільного навчання може викликати у дитини психічне навантаження.

Ефективним шляхом профілактики цього є створення позитивної емоційної атмосфери шляхом застосування ігрових методів навчання [9, с. 42].

Таким чином, вчитель створивши на уроці в умовах НУШ сприятливу, комфортну атмосферу за допомогою ігрових методів, забезпечує легке засвоєння навчального матеріалу та стимулює формування пізнавальних інтересів та пізнавальної активності.

У молодших школярів, як і раніше, існує сильна потреба в ігровій діяльності, але зміст гри змінюється.

Молодший школяр продовжує грати в учителя, в школу. Але в грі він може годинами вирішувати, писати, співати, читати, малювати тощо. Це важливо враховувати педагогу при організації навчальної діяльності, застосовуючи ігрові технології і роблячи процес навчання захоплюючим.

У молодшого школяра зберігається сильна потреба в рухах. Він не може довго сидіти нерухомо.

Для нього також особливо характерна потреба в зовнішніх враженнях. Саме

вони, як показують дослідження, згодом перетворюється в власне пізнавальний інтерес.

Чим молодший вік, тим цікавіші слід давати завдання. Найбільш цікавим є те, що максимально розвиває самостійність дитини, збуджує її думку. Викладання повинно бути захоплюючим – таким є один з принципів методики сучасного уроку.

Однак інтерес не має нічого спільного з розважальністю, яка не містить пізнавальної мети. Кожне заняття повинно мати пізнавальний характер і, одночасно, захоплювати як своїм змістом, так і способом викладу.

За роки навчання в школі в дітей виробляється звичка задовольнятися матеріалом підручника, а це недостатньо забезпечує розвиток пізнавальної діяльності та учнів.

Матеріал підручника «не може постійно стимулювати самостійну творчу діяльність дітей, осмислення ними певних явищ, оскільки не асоціюється ними з реальними життєвими враженнями. Потрібно вивчати навколишній світ, види трудової діяльності, явища суспільного життя, події, характерні для місця проживання дітей» [15, с. 82].

Проаналізувавши розглянутий матеріал, ми можемо назвати психолого-педагогічні умови, що забезпечують формування стійких пізнавальних інтересів молодших школярів:

- створення збагаченого предметно-просторового середовища з самого початку розвитку інтересу;
- організація пізнавального пошуку дітей;
- залучення у виконання творчих завдань;
- інтеграція різноманітної діяльності;
- формування у дітей психологічної установки майбутньої діяльності;
- створення проблемно-пошукових ситуацій;
- включення цікавості в зміст;
- стимулювання прояву позитивно-емоційного ставлення дитини до явищ, предметів і видів діяльності;
- використання адекватних засобів і методів на кожному етапі

формування інтересу.

Нова соціальна ситуація посилює умови життя дитини і виступає для неї як стресогенна. У кожної дитини змінюється емоційний стан, підвищується психічна напруженість, що відбивається як на фізичному здоров'ї, так і на поведінці.

Молодший шкільний вік – це той період, в який відбувається розвиток шкільної мотивації, від якої залежить рівень і зміст пізнавальних інтересів.

Пізнавальний інтерес може бути дуже високим, розмитим, що поширюється на отримання інформації взагалі, на пізнання нового про різні сторони предметного світу і поглибленням в певну область пізнання, в її теоретичні основи, в її суттєві зв'язки та закономірності. Зазначено було про вплив оцінки на пізнавальні інтереси, який загалом має більше негативні наслідки, ніж позитивні.

Тому, на нашу думку, доцільним є відмова від системи оцінювання в початкових класах. Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що інтерес загалом – це вибіркове ставлення до чого-небудь; певна спрямованість особистості; умова пізнавальної діяльності; емоційно забарвлене ставлення до об'єктів або явищ дійсності.

Пізнавальні інтереси дітей не народжуються, їх потрібно розвивати, тому необхідним є формування в учнів усвідомленого ставлення до життя і озброєння їх прийомам самостійного пошуку, оскільки саме він породжує інтерес. Пізнавальний інтерес є могутнім засобом успішного навчання і виховання, необхідною умовою досягнення позитивних результатів. Формування пізнавальних інтересів – невід'ємний складник виховного процесу, спрямований на формування здатності самостійному здобуття знань в подальшому, впливає на формування творчих задатків та мають значний вирішальний вплив на хід подальшого успішного навчання дитини.

Отже, поняття «пізнавальний інтерес» означає мисленнєво-діяльний стан того, хто навчається, який сприяє оволодінню учнями молодших класів універсальними засобами дій і впливає на формування творчих задатків. Якщо в початковій школі формуються та закладаються стійкі пізнавальні інтереси, то вони мають значний вирішальний вплив на хід подальшого успішного навчання дитини.

1.4. Специфіка дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів

Різні методи, прийоми, види навчальної діяльності, емоційне насичення її сприяють збереженню високого рівня навчально-пізнавальної активності молодших школярів.

Основною формою організації навчання в школі є заняття, тому основним видом діяльності на заняттях є пізнавальна діяльність школярів, яка відбувається на основі практичних і розумових дій дитини [18].

Одним зі складників пізнавальної діяльності є пізнавальна активність учнів. Формувати пізнавальну активність учнів на уроках слід з використанням таких видів діяльності, які будуть сприяти активізації пізнавального інтересу дітей та їх мотивації до діяльності. І однією з найрезультативніших виступає ігрова діяльність, тому що гра є неоціненним засобом підвищення інтересу школяра до вивчення різних дисциплін.

У формуванні пізнавальної активності молодшого школяра досить цінний потенціал має ігрова діяльність. У педагогічному розумінні термін «ігрова діяльність» – різновид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування між людьми.

Ігрова діяльність є свого роду дитячим моделюванням соціальних відносин [8, ст. 46]. Поняття «засоби ігрової діяльності» охоплюють значну кількість засобів, методів та прийомів, завдяки яким здійснюється діяльність. Не зважаючи на статус школяра, інтерес дитини до гри не зникає, адже це – невимушена діяльність, у процесі якої учні порівнюють, запам'ятовують, вирішують логічні завдання і пізнають багато нового.

У процесі формування пізнавальної активності учнів початкової школи ігрова діяльність виконує ряд функцій, серед яких: пізнавальна функція, функція, яка спрямована на розвиток інтелекту школяра, функція самореалізації учня у процесі навчання, комунікативна функція. У початковій школі ігрова діяльність є

дуже популярна, оскільки протягом молодшого шкільного віку здійснюється поступова зміна провідної діяльності, поступовий перехід від ігрової діяльності – до навчальної [67, с. 446].

У початковій школі є досить поширеною наступна типологія ігор:

1) за сутнісною ігровою основою:

- ігри з правилами;
- рольові ігри;
- комплексні ігрові системи (наприклад, КВК);

2) за структурними елементами уроку, залежно від дидактичних цілей гри:

- ігри для вивчення нового матеріалу;
- ігри для закріплення навчального матеріалу;
- ігри для перевірки знань;
- ігри-узагальнення [1, с. 29].

Найбільш ефективними засобами формування пізнавальної активності учнів початкових класів на уроках є нижчевказані.

1. Дидактичні ігри. Під час гри учні здатні зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу.

Дидактична гра – це творча форма навчання, виховання та розвитку молодших школярів. Як зазначають дослідники Л. Савчук, Л. Стадник дидактичні ігри відповідають природним потребам дітей молодшого шкільного віку, оскільки поєднують сферу дитини, її пізнавальні інтереси, інтелектуальні та духовні потреби. Уміле використання ігор підвищує навчальну активність учнів, інтенсивність мислення, пам'ять та уяву [51, с. 22].

2. Ігрові інтерактивні вправи. Такі завдання на уроках зорієнтовані на: розвиток мислення школярів, певної самостійності думок, стимулюють вироблення творчого ставлення до будь-яких висновків, правил тощо; спонукають учнів до відстоювання власної думки, створюють ситуацію дискусії, зіткнення думок; виявити помилку у судженнях, відповідях, вказати за неї і довести це спонукають завдання, де вчитель допускає помилки [53].

3. Ігрова діяльність із елементами проблемності. На уроках в школі такі

завдання будуються на діяльнісному підході, розглядаючи навчання учнів як навчання знанням та діяльності. Широкі можливості в цьому плані дає вирішення логічних задач [28, с. 32].

4. Комп'ютерні навчальні ігри. Комп'ютерні ігри не замінюють звичайні ігри, а доповнюють їх, збагачуючи педагогічний процес новими можливостями.

5. Ігри нестандартного змісту. Основним прийомом в таких іграх є практична робота. Вона переключає довільну увагу дітей на навчальний процес, на розв'язування навчальної задачі. Для того, щоб перевірити ефективність ігрової діяльності на уроках було проведено дослідження. Робота проводиться у 3 етапи: констатувальний, формувальний, контрольний етап.

На першому етапі роботи для того аби виявити наявний рівень сформованості пізнавальної активності учнів за традиційного навчання, було проведено тестування, під час якого учням було задано дві групи запитань: 42 запитання, спрямовані на вивчення пізнавальної активності; 10 запитань, з допомогою яких досліджується показник нещирості або соціальної бажаності відповіді.

Провівши тестування, виявляємо відсоток від загальної кількості учнів, які, мають високий, середній чи низкий рівень пізнавальної активності.

Таким чином, із огляду на отримані результати, наступним етапом роботи була розробка та запровадження системи роботи на формувальному етапі із учнями, яка передбачала інтерактивні форми таують елементи навчальної, прикладної, репродуктивної та творчої діяльності, що дозволяє розвивати методи роботи із розвитку пізнавальної активності, самостійності та творчого підходу до вивчення дисципліни.

На цьому етапі уроки у контрольній групі проводилась за звичайною методикою вчителя, а в експериментальній – з використанням системи ігор для активізації пізнавальної діяльності учнів.

Учням експериментальної групи можна запропонувати такі завдання: ігри-загадки, ігри жартівливого змісту, ігри-головоломки, творчі ігри, ігри з логічним навантаженням.

Робота в малих групах забезпечує сприятливі умови для комунікативної практики учнів та їх соціальної адаптації. Головні герої Знайчик і Знаєчка завжди приходять на допомогу, вони застерігають від небезпеки. Умовні позначення у підручнику забезпечують передумови для активної пізнавальної діяльності учнів, слугують наочною опорою мислення, сприяють урізноманітненню способів опрацювання значущих елементів інформації, вироблення в учнів уміння працювати з підручником. Вони добре розрізняються візуально, чітко узгоджуються зі змістом позначених ними завдань, орієнтують учнів на певні види виконання завдань, а саме: «виконай завдання», «дай відповідь», «поміркуй», «інтернет-джерело» тощо. еки, загадують загадки та грають з учнями в ігри.

Розроблена система вправ і завдань базується на практико-орієнтованій основі, характеризується багатофункціональністю, гнучкістю, різноманітністю, містить завдання різного рівня – від репродуктивного до творчого. Завданнями репродуктивного й пошукового характеру, що сприяють активізації пізнавальної активності першокласників. Крім того, передбачено вправи й завдання проблемного, ситуаційного характеру, такі, що потребують організації парної та групової роботи.

Наприклад, завдання роботи в парі: оберіть, що для ваших очей – корисно, а що шкідливо. Використовуються основні, додаткові та пояснювальні тексти, різного виду, завдання як репродуктивного так і творчого характеру. Репродуктивні охоплюють вправи на відтворення навчального матеріалу, його застосування у знайомих умовах («назви своє ім'я», «назви предмети, з якими ти будеш працювати», «назви предмети подані на малюнку» тощо). Вони спрямовані на розвиток мислительних дій та операцій, вміння розкривати причинно-наслідкові, цільові зв'язки, а розвиток логічних форм мислення (вміння робити висновки, судження тощо).

Спостереження та досліди (природознавчої галузі) у початковій школі пропонуються відповідно до вимог методики навчання природознавства за чіткими етапами, інструкціями з безпеки життєдіяльності учнів.

Враховано вимоги Державного стандарту, а саме, діяльнісний підхід, що

забезпечує формування в учнів сприйняття цілісної картини світу, здатності сприймати предмети і явища різнобічно, системно, емоційно. Такий підхід сприяє поглибленню та розширенню знань учнів, їх практичному застосуванню.

Для успішної реалізації технології діяльнісного підходу, авторським колективом було визначено оптимальний вибір методів навчання: емпіричні, проблемні, частково-пошукові. Проблемні ситуації створювалися завдяки формулювання проблемних запитань, проблемних ситуацій, завдань пошукового та творчого характеру.

Навчальний зміст у пропонованому підручнику зінтегровано відповідно сезонному принципу, що забезпечуватиме вивчення об'єктів та явищ природи. Послідовність вивчення ґрунтується на основних принципах дидактики – від простого до складного, створює умови для системного підходу до навчання.

Запропоноване завдання дасть можливість учням у групах обговорити та відповісти на питання: Що означають слова «Доброго ранку!», «Доброго дня!», «Будьте здорові!», «До побачення!», «Вибачте!», «Будь ласка!», «Дякую!». Завдання такого виду формуватимуть доброзичливе ставлення один до одного, позитивне спілкування з іншими учнями в спільній діяльності, спонукатимуть вживати слова етикету (вітання, прохання, прощання, звертання, подяки, вибачення) тощо.

Наприклад, першокласники продовжать період власної соціалізації та набудуть соціокультурної компетентності під час засвоєння тем «Мої шкільні справи». «Шкільні правила», «Правила поведінки у бібліотеці». Познайомити учнів із розпорядком дня та шкільними правилами. Формувати в учнів навички спілкування і поведінки у школі, сприяти усвідомленню правил поведінки та спілкування, активному засвоєнню у змодельованих ситуаціях.

Під час практичних занять «Від рідного порогу – безпечна дорога», «Азбука пішохода» необхідно відпрацьовувати навички переходу проїзної частини дороги, рухатися тротуаром чи узбіччям дороги, читати дорожні знаки. Напростіше це зробити в грі. На території школи розмітити проїзну частину, тротуари та пішохідний перехід.

Кожна дитина повинна підійти до пішохідного переходу, зупинитися на деякій відстані від нього, уважно оглянути проїзну частину, повернувши голову ліворуч, а потім праворуч, переконавшись, що транспорту немає, вийти на пішохідний перехід, при русі до середини дороги контролювати ситуацію ліворуч, а з середини дороги – праворуч.

Усі дії учнів відпрацювати до автоматизму, правильна поведінка на пішохідному переході має стати звичкою. Вказати на особливості своєї місцевості та визначити безпечний шлях до школи. Учні повинні засвоїти, що правила дорожнього руху спрямовані на збереження життя і здоров'я людей, тому всі зобов'язані їх виконувати.

У процесі пізнавальної діяльності в предметному і соціальному довкіллі під час вивчення тем «Що оточує мене в довкіллі» та «Моє найближче оточення», формується цілісна особистість дитини, розкривається її індивідуальність. У процесі пізнання довкілля та інтелектуального розвитку суттєву роль відіграє мислення дитини.

Соціальний розвиток першокласників відбувається під впливом довкілля та соціального впливу, спрямованого на засвоєння законів соціуму, принципів, правил, прав та обов'язків. Найбільш впливовим засобом навчання учнів є середовище, у якому відбувається його розвиток і особистісне зростання.

Навчальний зміст підручника демонструє, що саме за допомогою органів чуття людина пізнає довкілля, через навчальний зміст тем: «Я пізнаю довкілля», «Органи чуття», «Чим ти бачиш, чуєш, розрізняєш запах і смак», «Природа навколо мене», «Що мене оточує?», «Мої домашні улюбленці».

Необхідно звернути увагу молодших школярів на те, що за допомогою органів чуття, вони можуть здобувати різноманітні знання та відчуття про будь-який предмет. Щоб визначити форму, величину, колір, кількість предметів, учні повинні мати уявлення про характеристики предметів, вміння спостерігати, а також володіти досвідом дослідницької діяльності.

Під керівництвом учителя, об'єднавшись у пари, трійки тощо, учні визначають якості та властивості обраного предмета, попередньо обговоривши, як

вони це будуть робити. Пропоновані завдання передбачають екологічне спрямування пізнавальної діяльності у природі, орієнтованої на формування екологічної грамотності, позитивного емоційно-ціннісного ставлення учнів до природного довкілля. Орієнтовні об'єкти галузі технології: «Закладка в книжку», «Світлофор», «Соловейко», «Казковий птах», «Осіннє дерево», «Вірні друзі», «Сонечко».

Осіня пора року активізує процес засвоєння знань про Сонце та його значення у житті людини, важливо, щоб учні зрозуміли значення та важливість природи у процесі вивчення теми «Я вранці Сонце радо зустрічаю». Під час визначення об'єктів природи, їх ознак і властивостей, важливо сформувані в учнів такі психічні процеси як спостережливість, застосувати дослідницьку діяльність.

Формування елементарних уявлень та понять про повітря, рух повітря у темі «Досліджую повітря», «Звідки з'являється вітер», «Вітрові розваги», його ознаки та властивості, явища природи (відчуття, сприймання ознак властивостей природничих об'єктів, їх зовнішніх взаємозв'язків); про спостереження та досліди як методи вивчення природи.

Під час групової роботи пропонувалося обговорити проблему здоров'язбережувальної та екологічної грамотності. Завдання пропонованого виду, націлені на вирішення конкретних навчальних, розвивальних завдань, на формування нових умінь, ознайомлення з новою для учнів інформацією про роботу вітру. Засобами казки І. Качана «Допитливий вітерець», розширите науковий світогляд першокласників та розкриєте взаємозв'язки у природі. Проведення дослідів у початкових класах зумовлена недостатньо сформованим чуттєвим досвідом, а саме:

- ознаки і властивості об'єктів, які безпосередньо чуттєво не сприймаються;
- причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та функціональними підпорядкуваннями, їх особливостями.

Завдяки методиці навчального досліду закладається основа простих узагальнень, встановлення закономірностей та висновків. Якщо у процесі спостереження сприймаються тільки зовнішні ознаки й властивості предметів та

явищ, то за допомогою дослідів відбувається більш глибоке пізнання природи.

Згадані методи нададуть змогу учням цікаво і наочно сприйняти такі теми: «Водичко, водичко, умий моє личко», «Вода — справжнє диво», «Навчуся заощаджувати воду». Дослід дає змогу відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, простежити за його перебігом, побачити ті ознаки, які у природі сприйняти неможливо.

Під час уроків-екскурсій учні здобудуть знання про основні життєві групи рослин: дерева, кущі, трави. На етапі засвоєння нових знань, умінь і навичок, знання, які засвоюються учнями під час безпосередньої діяльності з натуральними об'єктами. Під час вивчення тем «Ми – дослідники». «Досліджую природу рідного краю», запропонуйте учням, такі методи пізнання природи як спостереження, дослідження, моделювання. Розширення знань дасть можливість учням втамувати природну допитливість та задоволення пізнавальних інтересів. Екскурсія до водойми, до лісу чи парку розширить, уточнить та систематизує знання учнів про неживу та живу природу, рослинний і тваринний світ, водойми рідного краю, працю людей восени у місті чи в селі. Як розпізнати об'єкти неживої та живої природи за їх ознаками, визначити рукотворні об'єкти серед об'єктів природи, розкриють учням теми «Природні та рукотворні об'єкти», «Моя родина», «Природа в житті людини» та «Винаходи людства».

Першим етапом у вивченні пропонованих тем пропонуємо завдання такого виду. Завдання. Досліди «Що до чого подібне». Пізніше, учні зроблять самостійно висновки, як людина побудувала човен, літак, велосипед, автомобіль. Орієнтовні об'єкти галузі технології: підготовка до роботи та зберігання природного матеріалу, аплікація «Грибна родина», аплікація «Золота рибка».

В основу вивчення тем «Зимові явища в природі», «Допомагаю птахам узимку», «Зимові розваги», «Досліджую сніжинку» повинні бути застосовані безпосередні спостереження учнів за явищами природи (мороз, хуртовина, іній, снігопад) та виконання дослідів з льодом, снігом, водою, коли у природі можливо визначити характерні ознаки та особливості для зимового періоду.

Завдання «Досліди сніжинку». Спостерігай за сніжинками.

1. Підніми голову вгору, подивися, як падають сніжинки.
2. Придивися до сніжинки. Яка вона на колір?
3. Упіймай сніжинку й подихай на неї. Що відбулося?
4. Розглянь кілька сніжинок через лупу. Чи однакові вони за формою?

Встановити взаємозв'язки між змінами неживої і живої природи, працею людей, а особливо – допомоги тваринам узимку. Закінчується перший розділ підручника темою «Веселі зимові свята», «Традиції святкування Різдва Христового». У переддень зимового свят пропонуємо вивчити з учнями вірші про зиму, колядки та щедрівки, читати казки на зимову тематику, про традиції святкування Нового Року та Різдва Христового.

Орієнтовні об'єкти галузі технології: оздоблення виробів. Листівка до Дня Святого Миколая, ялинкові прикраси, мережане вирізування з паперу, новорічна гірлянда тощо.

Таким чином, доцільність використання гри у освітньому процесі початкової школи також зумовлена тим, що саме гра задовольняє біологічні та психологічні потреби дітей та сприяє їх психічному, емоційному, соціальному та моральному розвитку. Граючи, дитина приймає певну роль та функцію та відтворює їх у діях. У іграх діти входять у різні відносини: співробітництва, спільної взаємодії, взаємоконтролю.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

3.1. Педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів

Дослідники визначають умови, дотримання яких сприяє формуванню, розвитку й активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів:

– максимальна опора на активну розумову діяльність учнів. Головним підґрунтям для розвитку пізнавальних сил і можливостей учнів, як і для розвитку, справді пізнавального інтересу, є ситуації рішення пізнавальних завдань, ситуації активного пошуку, здогадів, роздуми, ситуації розумової напруги, ситуації суперечливості суджень, зіткнень різних позицій, в яких необхідно розібратися самому, прийняти рішення;

– навчальний процес повинен проходити на оптимальному рівні розвитку учнів. У реальному процесі навчання вчителю доводиться мати справу з тим, щоб постійно навчати учнів безлічі умінь і навичок, в постійному ускладненні учбової праці, в оволодінні все більш складними і досконалішими вміннями, що дозволяють вирішувати більш складні завдання пізнання, складається суть розвиваючого навчання, неухильно зміцнює пізнавальні сили, інтерес і прагнення школяра;

– створення сприятливої емоційної атмосфери пізнавальної діяльності учнів;

– сприятливе спілкування в навчальному процесі. Прагнення до спілкування з товаришами, з учителем саме по собі може бути сильним мотивом навчання і в той же час сприяти зміцненню пізнавального інтересу [64, с. 52].

У процесі формування пізнавального інтересу виокремлюють такі рівні:

– елементарний – на ньому виникає відкритий, безпосередній інтерес до

нових фактів, до цікавим явищам, які фігурують в інформації, знаходиться на поверхні окремих фактів;

- середній – інтерес до пізнання істотних властивостей предметів або явищ, що більш глибоку і часто невидиму їх внутрішню суть, вимагає пошуку, здогади, активного оперування наявними знаннями;

- високий – пов'язаний з елементами дослідницької творчої діяльності, з придбанням і вдосконаленням способів навчання.

Стратегія розвитку інтересів учнів, за думкою дослідника А. Дейкіна, ґрунтується на обов'язкових положеннях:

- цілісний процес формування пізнавальних інтересів повинен включати різноманіття діяльностей, адекватних системі відносин до світу;

- в навчально-виховному процесі інтенсифікувати ті види діяльності, які більш відповідають схильностям, здібностям учнів;

- постійне розширення сфери інтересів розвиває ситуації його прояви;

- забезпечення «виходу» інтересу кожного навчаючогося в колективну діяльність;

- забезпечення успіху в пізнавальній діяльності [10, с. 68].

Згідно з концепцією НУШ виділяються стадії формування та розвитку пізнавальних процесів:

- цікавість є початковою стадією пізнавальної спрямованості дитини.

На цьому етапі вона безпосередньо пов'язана не зі змістом діяльності, а з емоційною реакцією на новизну ситуації, подразників, з якими стикається учень у процесі активної взаємодії з предметами і явищами навколишньої дійсності. Цікавість не виходить за межі відображуваного, це простий прояв дослідницького рефлексу.

На основі цікавості виникає допитливість – прагнення дитини проникнути за межі побаченого. Для допитливості є характерним прагнення до пізнання глибших зв'язків і відношень; вона виявляється у формі загального інтересу до всього, з чим доводиться стикатися дитині. Це, в свою чергу, призводить до того, що елементарний безпосередній інтерес до нових фактів і цікавих явищ переростає в

інтерес до пізнання істотних властивостей предметів і явищ, до встановлення причиново-наслідкових зв'язків, закономірностей.

Так формуються «зовнішні мотиви, які в подальшому породжують диференційовані пізнавальні інтереси. Вони характеризуються прагненням розв'язати можливі проблемні питання на практиці, потребою творчого застосування знань, їх поповнення» [3, с. 39].

Для ефективного формування в учнів стійкого пізнавального інтересу «необхідно дотримуватися відповідних умов, зокрема таких:

- урізноманітнення чуттєвого досвіду;
- усвідомлення учнем особистої та суспільної цінності знань і вмінь, які набуваються;
- переживання успіху у роботі, наявність позитивної емоційної атмосфери;
- помірна складність і посильність завдань;
- опора на попередній досвід учня;
- активний, продуктивний і творчий характер діяльності;
- сформованість в учнів провідних прийомів навчальної діяльності» [там само, с. 39].

У роботах учених підкреслюється важливість активності в навчальному процесі, як умови для формування стійких пізнавальних інтересів, зокрема, що «активність в навчанні ... не просто діяльнісний стан школяра, а ... якість цієї діяльності, в якій проявляється особистість учня з його ставленням до змісту, характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-пізнавальної мети» [62, с. 54].

У навчальній практиці накреслився перехід від навчання як презентації системи знань до активної роботи учнів над завданнями, безпосередньо пов'язаними з проблемами у реальному житті. Визнання активної ролі учня в навчанні призводить до зміни уявлень про зміст взаємодії учня з учителем і однокласниками.

Навчання більше не розглядається як проста трансляція знань від вчителя до учнів, а виступає як співпраця – спільна робота вчителя й учнів у ході оволодіння

знаннями і вирішення проблем.

Формуванню пізнавального інтересу молодших школярів сприяє також позаурочна діяльність. Але при цьому потрібно враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, урізноманітнити форми позаурочної роботи (бесіди, ранки, заочні подорожі, колективні творчі справи, конкурси тощо), здійснювати її взаємозв'язок з навчальною діяльністю учнів. Зміст позаурочної діяльності повинен відповідати пізнавальним інтересам, запитам дітей, рівню їх інтелектуальних можливостей і поступово ускладнюватися.

Наприклад, «молодші школярі із задоволенням беруть участь в таких заходах пізнавального характеру, як конкурс знавців, вечір розгаданих і нерозгаданих таємниць тощо. Беручи участь в таких заходах, діти можуть знайти собі справу до душі, розширити свої знання, виявити активність, що буде стимулювати подальший пізнавальний інтерес молодших школярів» [15, с. 83].

Знання перетворюються в мислення, і в цьому сенсі вони є засобом розвитку мислення. Значне місце в стимулюванні пізнавального інтересу молодшого школяра займає оцінка. Але не всі діти на початку шкільного навчання добре розуміють її об'єктивну роль і сенс. У дослідженнях було виявлено, що оцінка може спонукати дитину лише за певних умов.

Ці умови полягають в такому:

– по-перше, відмітка повинна служити не тільки об'єктивним критерієм знань учня, а й висловлювати громадську оцінку його навчальної діяльності і його особистості;

– по-друге, дитина повинна прагнути завоювати цю громадську думку і те місце в системі відносин з оточуючими, яке забезпечується йому відповідною оцінкою його наукової діяльності.

Провівши теоретичний аналіз, ми можемо виділити основні моменти, які характеризують пізнавальний інтерес:

- 1) позитивні емоції по відношенню до навчальної діяльності;
- 2) наявність пізнавальної сторони цієї емоції, тобто радість пізнання та пізнання;

3) наявність безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності, тобто діяльність сама по собі привертає і пробуджує прагнення нею займатися, незалежно від інших мотивів (спонукань);

4) обов'язкова активна участь учня в процесі навчання.

Психолого-педагогічний аспект вивчення сутності поняття «пізнавальний інтерес» дозволяє говорити про багатоплановість і складність цього поняття. Різні точки зору на сутність пізнавального інтересу можна представити у вигляді декількох напрямків, в контексті яких пізнавальний інтерес пов'язується з потребою індивіда, спрямованістю і мотиваційної сферою особистості.

Основними засобами стимулювання пізнавальної діяльності молодших школярів є:

- створення сприятливого навчально-освітнього середовища,
- використання активних методів і форм навчання,
- особистісно-орієнтоване оцінювання навчально-пізнавальної діяльності школярів.

В педагогіці педагогічні умови тлумачаться як суттєвий компонент освітнього процесу, який включає в себе зміст, методи, організаційні форми виховання. Вширокому розумінні як умова може розглядатися ситуація, в якій ефективно й результативно проходить процес спланованої діяльності. Це – середовище, в якому з'являється й розвивається той чи інший процес, і поза цим середовищем не існують [56, с. 91].

Педагогічні умови – це обставини, які сприяють розвитку людини, формуванню її особистості та забезпечують ефективне та цілісне здійснення навчально-виховного процесу [36].

У контексті нашого дослідження педагогічними умовами активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів визначено:

1) спрямування освітнього середовища в початкових класах на розвиток пізнавальної діяльності учнів;

2) формування мотивації молодших школярів до пізнавальної діяльності в процесі дидактичної гри;

3) впровадження освітніх інновацій для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

Освітнє середовище у початкових класах, де відбувається основна навчальна діяльність молодших школярів, має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними. Крім цього, воно має відображати філософію концепції Нової української школи та освітню програму.

Як зазначено в Указі Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі», формування безпечного та здорового освітнього середовища сприятиме кращій реалізації інтелектуального, фізичного, соціального та емоційного розвитку учнів, їх потенціалу, а також матиме позитивний вплив на стан громадського здоров'я, економіки та демографії в цілому в Україні [39].

Національна стратегія розбудови безпечного та здорового освітнього середовища у новій українській школі ґрунтується на тому, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно: створення і підтримки здорових та безпечних умов життя і діяльності людини як у повсякденному житті (у побуті, під час навчання та праці тощо), так і в умовах надзвичайних ситуацій; основ захисту здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища та управління ними на індивідуальному рівні; формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності (відповідно до потреб, інтересів тощо), достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття; усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, підтримання нормальної ваги тіла тощо); моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими у різних сферах суспільного життя; знань і навичок здорового, раціонального та безпечного харчування, здійснення усвідомленого вибору на користь здорового харчування; усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та

зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [там само].

Проектування освітнього середовища в початковій школі для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів відкриває перспективи до нового типу взаємодії діяльності суб'єктів освітнього середовища закладу освіти. Різноманітність чинників, які мають бути враховані в процесі створення проектною моделі, передбачає осмислення та зіставлення їх, внаслідок чого здійснюється так зване «просторове» вирішення суперечностей, у результаті чого створюється модель освітнього та виховного середовища .

Безпечне і здорове освітнє середовище є сукупністю умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [там само].

Якщо розглядати структуру педагогічно комфортного освітнього середовища в початкових класах, то можна виокремити його компоненти:

- суб'єктний (забезпечує розвиток пізнавальних процесів і навичок, засвоєння соціального досвіду щодо бережливого ставлення до довкілля, що передається через взаємодію, шляхом застосування певних засобів і технологій);
- соціальний (формування та розвиток умінь, навичок, компетенцій на рівні репродукції, відтворення);
- продуктивно-діяльнісний (самостійний пошук, удосконалення відомих дій, операцій, створення умов);
- просторово-предметний (розвиток спілкування та дії – неможливі без

досвіду комунікаційних процесів з іншими суб'єктами, опанування ефективними технологіями в певних умовах).

Необхідними складниками педагогічно комфортного середовища є доброзичлива атмосфера, ситуація успіху, імпровізація (як уміння сфокусувати сили душі й розуму, запаси пам'яті) тощо.

з метою забезпечення першої педагогічної умови запропоновано:

– семінари в контексті роботи шкільного методичного об'єднання вчителів початкових класів: «Розвиток вільної творчої активності та формування

Можна стверджувати, що простір у класі, де немає дитячих та сімейних робіт, творів представників місцевої громади, не належить дітям. Його формує лише вчитель для того, щоб викладати навчальну програму без урахування інтересів і потреб дітей, їхніх попередніх знань та досвіду.

Тільки педагог контролює, де і якими навчальними матеріалами користуватимуться учні, перетворює клас на місце для творчості, досліджень, розвитку позитивної самооцінки дітей. Усі школярі гідні навчатися у середовищі, де забезпечені їхні потреби – базові потреби, в навчанні, створені додаткові умови (для дітей з особливими освітніми потребами).

У такому освітньому просторі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, запропонованими самими дітьми. Учні мають можливість робити власний вибір, розвивати нові та вдосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, зміцнювати своє позитивне ставлення до інших. Дуже важливо, щоб учителі повною мірою розуміли свою роль моделі бажаної поведінки та ставлення до людей із повагою, добротою й відповідальністю.

Учителі початкових класів мають усвідомлювати всю відповідальність за своїх учнів, що передбачає такі обов'язки: поважати кожну дитину; вірити в успішність кожної дитини; бути чесними і визнавати власні помилки; вміти слухати й дотримуватися конфіденційності; бути послідовними й справедливими; мати високі очікування щодо кожного учня, у тому числі учнів з особливими освітніми потребами; цінувати особисті зусилля дітей; організовувати стимулююче

навчальне середовище; постійно оновлювати свої знання про дитячий розвиток.

Освітнє середовище створюють для заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх спроможностей, оскільки відомо, що люди, які контролюють те, що відбувається з ними, краще адаптовані до життя.

З метою забезпечення першої педагогічної умови розвитку навчально-активізації пізнавальної діяльності молодших школярів – спрямування освітнього середовища в початкових класах на розвиток пізнавальної діяльності учнів – було розроблено і проведено вищезазначені формувальні заходи:

– круглий стіл «Марафон учительських ідей» щодо специфіки педагогічно комфортного освітнього середовища та напрямків роботи щодо його створення в початкових класах;

– майстер-клас «Як активізувати пізнавальні інтереси молодших школярів»;

– бесіди з учнями під час виховних годин: «Природа – наш дім», «Ми – українці»; «Наша класна родина».

Одним із важливих чинників для розвитку самовизначення й самоактуалізації дітей є забезпечення можливості здійснювати вибір у класі й, відповідно, ухвалювати самостійні рішення, усвідомлюючи при цьому їхні наслідки. Такі можливості для вибору вчителі можуть легко знайти впродовж навчального дня – це вибір учнями навчальних матеріалів, підходу до розв’язання проблеми, місця за столом, де вони хочуть працювати тощо.

Ми, дорослі, знаємо, що коли у нас є можливість вибрати зміст і підходи до поставлених завдань, ми виявляємо більше бажання та готовність працювати з ними. Те саме стосується і дітей. Їхні бажання і шкільні успіхи зростають, коли дитина певною мірою контролює своє навчання. Сучасні дослідження у сфері мозку, поведінкових ситуацій та індивідуальні свідчення підтверджують, що особистий внесок у розв’язання поставленого завдання – добра спонука і дає позитивні результати.

Отже, «коли вчителі розширюють сферу питань, до вирішення яких вони залучають учнів, вони тим самим поліпшують якість навчання» [26].

Принципи створення освітнього середовища для організації пізнавальної

діяльності в початкових класах подано нижче.

Принцип активності у взаємодії. Для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі спілкування і активно взаємодіяти з іншими.

Принцип відкритого зворотного зв'язку. Забезпечення можливості висловлення учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як інші люди сприймають їхню манеру спілкування, стиль мислення, особливості поведінки.

Принцип експериментування. Забезпечення активного пошуку учнями нових ідей і шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поводження в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості.

Принцип довіри у спілкуванні. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай використовуваний у роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводити й організовувати заняття та яку роль у них має відігравати вчитель.

Принцип рівності позицій. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом та нарівні з ними. У свою чергу, кожен учень має змогу побувати в ролі організатора, лідера

Загальновідомо, що ефективність навчання безпосередньо залежить від використання різноманітних дидактичних методів і прийомів, від правильної побудови алгоритму засвоєння навчального матеріалу.

Структурними компонентами освітнього середовища є: суб'єктний (для розвитку пізнавальних процесів і навичок, засвоєння соціального досвіду необхідні наявність суб'єктів, які його мають і передають за допомогою взаємодії, певних засобів і технологій); соціальний (формування та розвиток професійних умінь, навичок, компетенцій на рівні репродукції, відтворення); продуктивно-діяльнісний

(самостійний пошук, удосконалення відомих дій, операцій, створення умов); просторово-предметний (розвиток спілкування та дії – неможливі без досвіду комунікаційних процесів з іншими суб'єктами, опанування ефективними технологіями в певних умовах).

Формування якостей особистості здійснюється в культурному середовищі, яке має загальні та локальні цінності, традиції, ідеали, моделі поведінки, вимоги; «особистість виховує особистість».

Особливістю педагогічно комфортного, екологічно спрямованого освітнього середовища в початкових класах є те, що в ньому кожен його суб'єкт змінюється сам, змінює ситуацію навколо себе, наповнює освітнє середовище новими знаннями, досвідом, способами діяльності, формує нові потреби.

Педагогічно комфортне освітнє середовище в початкових класах – це запорука розвитку в молодших школярів пізнавальних інтересів; це – педагогічна реальність, що містить спеціально організовані умови для сприятливого проходження формування професійної індивідуальності студента, та можливості для їхньої самореалізації, при цьому стосунки між учасниками освітнього процесу набувають характеру взаємного спілкування, співтворчості.

Другою педагогічною умовою активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів визначено формування мотивації молодших школярів до пізнавальної діяльності в процесі дидактичної гри.

Учитель на уроці оперує навчальними іграми, що активізують пізнавальну діяльність учнів початкових класів. Такі ігри, на відміну від розважальних, мають специфічну методичну мету, яку вчитель повинен завжди чітко собі уявити, однак у жодному разі не слід показувати учням, що його цікавить дидактичний підтекст. Він повинен сміятися й радіти разом з учнями, підкреслюючи тим самим, що його цікавить ігровий зміст вправи, а не навчальний.

Якщо вчитель розкриє учням свою мету, то гра перетвориться на звичайну вправу. Для вчителя ж будь-яка гра – це, перш за все, вправа. Проте гра пробуджує інтерес і активність дітей, дає їм можливість проявити себе в цікавій для них діяльності, сприяє швидкому й надійному запам'ятовуванню навчального

матеріалу, особливо, якщо знання цього матеріалу є обов'язковою умовою активної участі, а в окремих випадках – обов'язковою умовою перемоги в грі.

Саме ігрові прийоми значно полегшують засвоєння складних граматичних конструкцій, розширюють словниковий запас, допомагають створити наближені до життя ситуації. Ігри можуть бути використані для формування будь-яких навичок і вмінь з будь-якого навчального предмету, на всіх рівнях навчання на будь-якій стадії уроку.

Якщо дітям цікаво, вони – мотивовані, заінтриговані, радісні, то в них переважають почуття дружної співпраці, вони краще запам'ятають отриману інформацію, зокрема необхідну лексику та граматичні конструкції, числа, способи вирішення завдань, проблемних ситуацій тощо.

Навчальні ігри допомагають зробити освітній процес у початкових класах цікавим та захоплюючим. Атмосфера захопленості, відчуття рівності дають можливість учням подолати скутість, зняти втому, знизити тривожність, тощо. За допомогою гри добре відпрацьовується вимова, активізуються пізнавальні інтереси молодших школярів, розвиваються комунікативні навички.

Спілкування у грі є ситуативним, адже воно завжди відбувається в певній ситуації. Рольова гра є чудовою основою для навчання спілкування, тому що в ній задаються умови та ролі, які моделюють реальні життєві ситуації.

Окрім того у грі виокремлюються реальні стосунки між учасниками, тобто, гра навчає соціальним відносинам у суспільстві. Взавши на себе певну роль, учень, для досягнення ігрової мети повинен взаємодіяти з партнерами, співвідносити свої дії з діями інших учасників гри, вміти вислухати і зрозуміти іншого, висловлювати свою думку, враховувати побажання інших учасників гри. У процесі такої взаємодії відбувається обмін діяльністю – обмін знаннями, вміннями, які є необхідними для досягнення ігрової мети.

Для учнів рольова гра – це ігрова діяльність, в якій вони беруть на себе певні ролі й виконують їх. Навчальний характер цієї діяльності учнями не усвідомлюється. Рольова гра має велике виховне значення. Вона допомагає згуртувати учнівський колектив, залучаючи до активної діяльності сором'язливих

чи несміливих. У рольових іграх виховується свідомість, дисципліна, взаємодопомога, вміння відстояти свою точку зору.

Важливе питання, яке вирішує вчитель на кожному уроці: як викликати до життя внутрішні сили учня, збудити інтерес до того, що вивчається, активізувати його прагнення до збагнення нового?

Для цього необхідно урізноманітнити форми і методи як проведення уроку в цілому, так і окремих його етапів.

Цінним методом стимулювання розвитку пізнавального інтересу молодших школярів можна назвати метод пізнавальних ігор, що спирається на створення в навчальному процесі ігрових ситуацій.

«Гра – самостійна діяльність, у якій діти вперше починають спілкуватися з однолітками: їх поєднують спільна мета, спільні зусилля для її досягнення, спільні інтереси та переживання. Саме тому гра привчає дітей підкоряти свої дії та думки певній меті, допомагає виховувати цілеспрямованість: у грі всі сторони дитячої особистості формуються в єдності та взаємодії, формується колектив друзів, виховуються творчі почуття, організаторські вміння, складаються взаємини. Однак тільки за умови гарної організації шкільного колективу можна успішно розвивати пізнавальні здібності кожної дитини та її активність» [15, с. 83].

Сучасне життя потребує активної творчої особистості. Виховати її можна, лише впроваджуючи у педагогічну практику стратегію розвитку критичного мислення. Завдання цієї стратегії полягає в «пробудженні свідомості», коли молода людина усвідомлює реалії, що оточують її, і шукає шляхи розв'язання проблем. Такий підхід співзвучний концепції особистісно-орієнтованого навчання й нерозривно пов'язаний із застосуванням активних та інтерактивних технологій

Гра має бути невід'ємним елементом кожного уроку й ні в якому разі не протиставлятися «головній» частині уроку. Наприклад, на початку уроку вчитель пропонує учням зробити коло. Діти по черзі отримують м'яч, відповідають на запитання, непомітно зосереджуються, налаштовуються на урок.

Такі ігрові моменти корисно використовувати на всіх етапах уроку. Тоді гра буде органічно пов'язана з уроком, і дітям просто буде цікаво.

Мета використання ігор на уроках:

- 1) формування певних навичок;
- 2) розвиток певних умінь;
- 3) навчання умінню спілкуватися;
- 4) розвиток необхідних здібностей і психічних функцій;
- 5) пізнання нового матеріалу;
- 6) запам'ятовування навчального матеріалу.

переваги використання рольових ігор:

– учні повинні будуть використовувати мовний матеріал в ситуаціях, близьких до реального життя;

– такий вид ігор дозволяє оволодіти навчальним матеріалом та, закріплюючи його, усвідомлено засвоїти специфіку його використання в мовленні;

– дидактичні ігри розвивають та удосконалюють мовленнєво-розумову діяльність та створюють умови психологічної готовності до спілкування;

– в учнів з'являється бажання спілкуватись і після уроків, тобто ігри стимулюють внутрішні мотиви до навчання;

– ігри максимально стимулюють активність учнів, що є необхідним для досягнення мети гри;

– в учнів є можливість використовувати мову самостійно, без прямого контролю з боку вчителя, та учні охоче концентруються на роботі, так як самі окреслюють свій внесок у роботу під час гри ;

– проведення ігор стимулює дисципліну учнів – жоден учень, якому цікаво те, що він робить, не буде порушувати поведінку.

Оскільки використання дидактичних ігор передбачає створення особливого навчального простору, в якому учень готується до вирішення важливих проблем та реальних ускладнень, «проживаючи» їх та способи їх вирішення, завдання вчителя полягає в тому, щоб, по-перше, створити життєво важливу ситуацію, по-друге, розподілити ролі і, по-третє, сформулювати пошукові завдання, що впливають з певної ситуації.

Під час проведення рольової гри змінюється також і роль вчителя – якщо

традиційно вчитель повинен контролювати мовленнєву діяльність учня, то в умовах гри контроль та керівництво з боку вчителя повинні бути припинені як тільки учень почав виконувати роль.

Спілкування під час дидактичної гри є ефективним та невимушеним, якщо у учнів є набір завершених фраз, які вони можуть використовувати у ситуаціях, вільно ними оперуючи.

Ігри можна поділити на предметні та сюжетні. Предметні призначені для пізнання повних явищ і закономірностей, крім тих, які містять зв'язки та стосунки між людьми. Сюжетність ігри характеризується тим, що охоплюють закономірності людської діяльності й спілкування. Щодо рольових відношень у сюжетних іграх, то їх прийнято ділити на симетричні й асиметричні. При симетричних рольових відносинах учасники гри виступають носіями однієї соціальної ролі, наприклад: брат – сестра, учень – учень, вчитель – вчитель. Ситуації такого спілкування спрямовані на розвиток умінь будувати взаємовідносини з носієм ролі, обговорювати і вирішувати проблеми в межах загального соціального контексту.

Асиметричні відношення спостерігаються тоді, коли учасники спілкування різняться між собою соціальними ознаками. Наприклад: учень – учитель, учень – учень (якщо вони належать до різних вікових груп) та ін. Асиметричні відношення впливають і на повну поведінку відносно до ролі та статусу партнера. Рольові відношення між учасниками гри є основними параметрами, що визначають характер емоцій. Залежно від конкретної дидактичної мети нестандартного уроку, індивідуальних, вікових і психологічних особливостей дітей, сюжетно-рольову гру можна проводити з одним учнем, групою або з цілим класом.

Отже, дидактична гра – це діяльність дітей, у якій вони беруть на себе «дорослі» ролі й в ігрових умовах відтворюють діяльність дорослих і відносини між ними. Дитина, вибираючи певну роль, має й відповідний цієї ролі образ – мами, доньки, вчителя, водія та ін. З цього образу випливають й ігрові дії дитини. Образний внутрішній план гри настільки важливий, що без нього гра просто не може існувати. Через образи й дії діти вчаться виражати свої почуття й емоції. В

грі діти відображають свій навколишній світ і його різноманіття.

Для активізації мислення та усного мовлення школярів доцільно використовувати такі творчі завдання: метод «Крісло автора» (за бажанням учні сідають у «крісло автора» і розповідають, ким за професією вони хочуть бути у майбутньому, ким працюють їхні батьки, історію свого ім'я, як вони допомагають старшим, як дбають про чистоту в громадських місцях, за що люблять природу, ким славиться Україна тощо); «Намалюй навпаки» (кожній групі учитель дає сюжетний малюнок; необхідно описати його, замінюючи основні явища, дії, ознаки на протилежні, а потім намалювати навпаки; складання загадок – за аналогією скласти подібну загадку, проаналізувавши її, але вже іншого змісту; за описом, роздивляючись ілюстрацію або предмет, необхідно описати його; за темою, наприклад, патріотична тематика: про Батьківщину, прапор, герб, рідний край, столицю); «Ситуативне моделювання» – створення вчителем ситуації, за якої діти мають спроектувати і відтворити свої дії, ніби в реальному житті, наприклад, «Відвідуємо хворого товариша»).

Гра «Карусель» допомагає навчитися учням співпрацювати, обговорюючи різні теми, наприклад, «Що означає бути людиною?», «Де на світі живе доброта?», «Шкідливі та корисні звички». Діти мають довести свою думку товаришеві, дотримуючись при цьому толерантності й поваги тощо.

Ще одним ефективним методом розвитку пізнавальних інтересів учнів молодшого шкільного віку в групах є створення моделі навколишнього середовища для живих організмів. Наприклад, під час етапу узагальнення та систематизації знань із теми «Птахи» можна запропонувати дітям скласти модель середовища для якоїсь пташки: синички, горобця. Склавши модель, кожна група має презентувати свою роботу, пояснюючи свій вибір.

Ігрова діяльність – активне впровадження в навчальну діяльність різноманітних ігор, наприклад, «Яку фірму можна відкрити» (за ілюстраціями предметів, діти визначають сферу, в якій їх можна використовувати), «Чому так сталося?» (діти мають проаналізувати проблему, встановлюючи причинно-наслідкові зв'язки і зробити висновок – річка вийшла із берегів і затопила поля).

Діти пригадують ключові слова, словосполучення з попереднього уроку. Кожен наступний учень має повторити названі слова і назвати свої, утворивши довгий ланцюг слів. Наприклад, перелік корисних та шкідливих звичок, ввічливі слова, ознаки пір року, автентичні характеристики країн тощо. Такий метод розвиває в учнів уважність, пам'ять, вміння слухати однокласників [6, с. 38].

На думку Ю. Саєнко, одним із перспективних методів, що сприяє вирішенню проблеми розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, є створення лепбуку – інтерактивної папки для дітей із певної теми, яка містить структурований навчальний матеріал та набір розвиваючих, творчих завдань. Лепбуки можна використовувати для повторення або закріплення навчального матеріалу з однієї або кількох тем, як портфолію, для організації учнівських презентацій. Використання лепбуків під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» має багато переваг, серед яких дослідниця визначає такі:

- організація навчальної діяльності в ігровій формі;
- формування навичок самостійного збору, виокремлення, систематизації та структурування інформації;
- упорядкування на власний розсуд інформації з певної теми;
- краще розуміння і запам'ятовування матеріалу;
- зручний спосіб повторення вивченого в будь-який час;
- розвиток творчих здібностей та комунікативних навичок;
- формування вмінь розподіляти обов'язки та працювати в команді;
- підвищення зацікавленості в навчанні [46, с. 444–445].

З огляду на зазначене вище варто наголосити, що лепбуки допоможуть молодшим школярам не лише швидко засвоїти нову інформацію, але й ефективно закріпити вивчений матеріал в ігровій формі з будь-якої теми.

Дослідники В. Партола, Н. Смолянюк рекомендують у навчальній, позакласній та позашкільній діяльності активно використовувати метод проєктів, що дасть змогу сформувати навички аналітичного погляду на інформацію, групової взаємодії, вміння розподіляти обов'язки, відповідати за результати виконаної роботи. Завдяки такому виду роботи кожен учень відчує себе членом

команди [30, с. 42].

Структура гри як діяльності включає: цілепокладання (вміння поставити мету, завдання), планування (уміння передбачити розвиток подій, дійових процесів, операцій), реалізацію цілей (уміння реалізувати ігровий задум), аналіз отриманих результатів (уміння проаналізувати набутий ігровий досвід). Мотивація ігрової діяльності забезпечується добровільністю включення в гру, можливістю вибору її елементами змагальності, що сприяє задоволенню потреб у самостверженні та самореалізації учнів як суб'єктів навчання.

Етап підготовки:

1) розробка гри: написання сценарію; укладання плану гри; загальний опис гри; зміст інструктажу; підготовка матеріального забезпечення;

2) вхід у гру: постановка проблеми, цілей; умови, інструктування; регламент, правила; розподіл ролей; об'єднання у групи; консультування.

Етап проведення:

1) групова робота над завданням: робота з джерелами; тренінг; мозковий штурм;

2) міжгрупова дискусія: виступи груп; захист результатів; правила дискусії; робота експертів.

Етап аналізу та узагальнення: висновки з гри; аналіз, рефлексія; оцінка і самооцінка роботи; висновки і узагальнення; рекомендації.

Прогнозовані результати: розвиток суб'єктності школяра, процесів саморегулювання та самоуправління власною навчальною діяльністю.

Розширенню кругозору та світогляду молодших школярів сприяють екскурсії на підприємства, у природу, бібліотеку, турпоходи по рідному краю, відвідування музеїв, театрів, після чого учні можуть відтворювати свої враження у творчих роботах: творах, есе, сенканах, аплікаціях тощо.

Ігрова діяльність допомагає учням отримати задоволення від освітнього процесу, налагодити дружні взаємини, позитивно мотивуватиме до розвитку пізнавальних інтересів. Під час виконання завдань творчого характеру в групах діти вчаться спілкуватися один з одним, поважати думку співрозмовника,

дотримуватися розподілених ролей. За такої умови навчально-виховний процес буде проходити ефективніше та цікавіше.

Третьою педагогічною умовою активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів визначено впровадження освітніх інновацій для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

Виклики часу потребують уведення педагогічних інновацій в освітній процес, оновлення, осучаснення методів навчання. Об'єктами інновацій є найчастіше проблеми: як підвищити мотивацію навчально-виховної діяльності, як збільшити обсяг навчального матеріалу на занятті, як прискорити темпи навчання, як максимально плідно використовувати час тощо.

Дефініція поняття «технологія» пов'язують з такими термінами грецького походження: «techn» – майстерність, техніка та «logos» – поняття, вчення. У процесуальному значенні технологія пояснює, як зробити, з чого і якими засобами тощо. Ознаками технології вважають стандартизацію, уніфікацію процесу та умови його реалізації.

Головна проблема, яку розв'язують за допомогою технології, – це керованість процесом навчання. Технологія навчання орієнтована на гарантоване досягнення цілей та ідею повного засвоєння. Недоліком цієї технології є орієнтація на навчання репродуктивного типу, а також нерозробленість мотивації навчальної діяльності, ігнорування особистості, її внутрішнього світу.

У площині наукових досліджень існують різні підходи до визначення поняття «педагогічна технологія», зокрема: це – «системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів і їхніх взаємодій, що мають своїм завданням оптимізацію форм освіти» (З. Шевців [64, с. 45]).

Складається педагогічна технологія з приписів способів діяльності (дидактичні процеси), умов, в яких ця діяльність має втілюватися (організаційні форми навчання) і засобів здійснення цієї діяльності. З дидактичного погляду проектування педагогічна технологія – це розробка прикладних методик, що описують реалізацію педагогічної системи за її окремими елементами. Вибір

педагогічної технології визначається особливостями дидактичного завдання.

Кожній педагогічній технології притаманні: 1) концептуальність, тобто опертя на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети; 2) системність, тобто всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність; 3) можливість управління, що передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів; 4) ефективність, що означає, що сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти; 5) відтворюваність – можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами; 6) візуалізація (характерна для окремих технологій), що передбачає конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Педагогічна технологія – це не просто дослідження у сфері використання технічних засобів навчання або комп'ютерів; це дослідження, яке проводиться з метою виявлення принципів і розробки прийомів оптимізації освітнього процесу шляхом аналізу факторів, які підвищують освітню ефективність, конструювання і застосування прийомів і матеріалів, а також оцінювання методів, які застосовуються.

Інтерактивні технології. Інтерактивне навчання ґрунтується на концептуальній ідеї співробітництва, взаємонавчання. Процес пізнання відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Залежно від мети уроку, форм організації освітньої діяльності використовуються інтерактивні технології кооперативного, колективно-групового навчання, ситуативного моделювання, опрацювання дискусійних питань. Окремі локальні технології використовуються на будь-якому етапі традиційного уроку, трансформуючи його в інтерактивний.

Структура технологічного інтерактивного уроку представлена нижчезазначеними етапами. Перший – мотивація: фокусується увага учнів на проблемі, робиться спроба викликати інтерес до обговорюваної теми. Прийомами навчання можуть бути питання, цитата, коротка історія, невеличке завдання, розминка тощо. Етап займає не більш 5% часу заняття.

Другий – оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів. Він забезпечує розуміння учнями (учасниками) змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти в результаті уроку (заходу) і що від них очікує вчитель. На це витрачається приблизно 5% часу.

Третій – надання необхідної інформації. Під час його реалізації важливо дати достатньо інформації для того, щоб на її основі виконувати практичні завдання. Це може бути мінілекція, читання роздавального матеріалу, виконання домашнього завдання. Для економії часу, максимального ефекту уроку можна подавати інформацію в письмовому вигляді для попереднього (домашнього) вивчення. Витрачається приблизно 10% часу заняття.

Четвертий – інтерактивна вправа, яка вважається центральною частиною уроку. Займає не більше 60% часу, що використовується на практичне освоєння матеріалу, досягнення поставлених цілей уроку. Послідовність проведення інтерактивної вправи: інструктування – вчитель розповідає учасникам про цілі вправи, правила, послідовність дій і кількість часу на виконання завдань; запитує, чи все зрозуміло учасникам; об'єднання в групи і / або розподіл ролей; виконання завдання, при якому вчитель виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи й навчання у співробітництві один з одним; презентація результатів виконання вправи.

П'ятий – підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку. На цьому етапі передбачається рефлексія, усвідомлення того, що зроблено на уроці, чи досягнуті поставлені цілі, як можна застосувати отримане в майбутньому. Останній етап бажано проводити у формі запитань: що нового дізналися, якими навичкам оволоділи, чи може це бути корисним у житті. Крім того, слід обговорити питання

щодо проведення самого уроку: що було найбільш вдалим, що не сподобалося, що потрібно змінити в майбутньому.

Важливо, щоб самі учні змогли сформулювати відповіді на всі запитання. Для підбиття підсумків бажано відвести до 20% часу уроку.

Ігрова технологія за своєю сутністю є поліваріативною. Вона може реалізуватися за технологічними схемами, використовуватись у процесі навчання дітей різних вікових груп. Гра як вид навчальної діяльності в умовах конкретної ситуації спрямована на засвоєння соціального досвіду, у якому формуються й удосконалюються вміння і навички учнівського самоуправління (цю технологію було охарактеризовано в контексті другої педагогічної умови).

Технології проєктного навчання («Метод проєктів»)

«Метод проєктів» зародився в надрах американської системи навчання наприкінці XIX ст. Сьогодні під цим словосполученням розуміють метод навчання, форму організації занять, педагогічну технологію, систему організації навчання. Спостерігається поліваріативність представлення технології різними авторами (К. Баханов, В. Гузеєв, І. Єрмаков, О. Пехота, І. Чечель та ін). Однак за своєю суттю вони споріднені – виконують функцію засобу вирішення проблеми на основі свідомого прийняття суб'єктом мети проєктної діяльності. Технологічний концепт проєктних технологій орієнтує на дієвий спосіб здобуття нових знань у контексті конкретної ситуації та їх використання на практиці.

Завдяки проєктній діяльності діти зможуть досліджувати та вивчати певний об'єкт, явище, оволодіти способами навчально-пізнавальної діяльності та початковими дослідницькими вміннями [52, с. 223].

Метод проєктів як технологія у сучасних умовах трансформувалася у проєктну систему організації навчання, за якої учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань-проєктів. Так, робота над кожним проєктом починається з конференції (зборів всієї групи (класу), на якій учні самі пропонують проєкти. Цьому передують вступна частина, у якій вчитель у загальних рисах ознайомлює учнів із темою, яка вивчатиметься, та слухає пропозиції. Їх висувають окремі учні або групи. Якщо виникає кілька пропозицій,

то вони обговорюються й обирається найцікавіша. Після цього проєкт поділяється на кілька мініпроєктів. Учні розпочинають роботу щодо збирання необхідної інформації й визначення основних напрямків його аналізу.

Наступним етапом є обробка інформації у великій групі й обговорення змісту й форми звіту. Останньою ланкою в проєктній системі є підсумкова конференція, на якій звіт заслуховується й обговорюється.

Технологічні етапи роботи над проєктом: перший – початок (визначення теми, мети, завдань, формування робочих груп); другий – планування (аналіз проблеми, постановка завдань, уточнення інформації, синтез ідей, плани); третій – прийняття рішень («мозковий штурм», обговорення альтернатив, вибір оптимального варіанта); четвертий – виконання (робота з виконання проєкту); п'ятий – перевірка та оцінювання результатів (аналіз виконання проєкту, з'ясування причин досягнень і невдач); шостий – захист (колективний аналіз діяльності).

Прогнозовані результати: практико орієнтований підхід до навчання; формування ключових компетенцій (соціальних, полікультурних, інформаційних, комунікативних тощо); розвиток ініціативності та самостійності учнів.

Мультимедійні освітні технології та телекомунікаційні технології відкривають принципово нові методичні підходи до організації педагогічного процесу в системі загальної освіти.

Мультимедіа – це система комплексної взаємодії візуальних і аудіоефектів під управлінням інтерактивного програмного забезпечення з використанням сучасних технічних і програмних засобів, які об'єднують текст, звук, графіку, фото, відео тощо в одному цифровому відтворенні. Упровадження в педагогічний процес мультимедіатехнологій виявило ряд позитивних чинників і низку важких моментів і утруднень. Так, організація занять із використанням мультимедіатехнологій дає можливість наочно демонструвати можливості програмного забезпечення та економити час, інтенсифікуючи тим самим вивчення навчального матеріалу. У той же час з'являються додаткові вимоги до підготовки мультимедійних матеріалів учителем і організації самого уроку.

Включення інформаційних мультимедійних технологій робить процес навчання більш технологічним і більш результативним. Так, на цьому шляху є труднощі, є помилки, не уникнути їх і в майбутньому. Але є головний успіх – інтерес учнів, їх готовність до творчості, потреба в одержанні нових знань і відчуття самостійності. Комп'ютер дозволяє робити уроки цікавими, урізноманітнювати їх. Це відчуття постійної новизни сприяє розвитку в учнів інтересу до навчання.

Беззаперечними перевагами та особливістю мультимедіа-технології є такі можливості, що активно використовуються в процесі навчання:

- збереження значного обсягу найрізноманітнішої інформації на одному носієві;
- збільшення на екрані зображення або його найбільш цікавих фрагментів, за умови збереження якості зображення;
- порівняння зображення й обробки його різноманітними програмними засобами з науково-дослідницькою або пізнавальною метою;
- виокремлення в супровідне зображення текстового чи іншого візуального матеріалу, за допомогою якого здійснюється негайне одержання довідкової або будь-якої іншої навчальної інформації;
- здійснення безперервного музичного чи будь-якого іншого аудіосупроводу, що відповідає статичному або динамічному візуальному рядові;
- використання відеофрагментів з фільмів, відеозаписів тощо, функції «стоп-кадру», покадрового перегляду відеозапису;
- включення до змісту баз даних, способів обробки образів, анімації;
- підключення до глобальної мережі Інтернет;
- роботи з різними додатками (текстовими, графічними та звуковими редакторами, картографічною інформацією);
- створення власних «галерей» (вибірок) з інформації, яка подається в продукті;
- «запам'ятовування пройденого шляху» і створення «закладок» на екранній «сторінці», що зацікавила;
- автоматичний перегляд усього змісту продукту («шоу») або створення

анімованого й озвученого «путівника-гіда» по продукту;

– включення до складу продукту ігрових компонентів з інформаційними складниками;

– «вільна» навігація за інформацією і виходом в головне меню (укрупнений зміст), на повний зміст або зовсім із програми в будь-якій точці.

Інтегроване навчання – сучасна педагогічна технологія – в сучасній педагогічній науці інтегроване навчання трактується як комплексний підхід до освітнього процесу і безпосередньо до уроку чи його частини без поділу на окремі дисципліни. В усьому цивілізованому світі технологія інтегрованого навчання є необхідною умовою для надання якісної освіти.

У Державному стандарті початкової освіти інтегрований підхід та власне інтегрована компетентність учня визначені як можливість і здатність учня застосовувати знання, вміння, навички та способи діяльності для вирішення найширшого кола проблем, що належать до певних галузей та окремих навчальних предметів. Виходячи з такого визначення, освітній процес у початкових класах розглядають крізь призму загальної картини, а не ділять на окремі дисципліни.

Варто зауважити, що теорія інтегрованого навчання давно прийнята на озброєння педагогами, але досі їй не надавали такого значення й уваги. Інтегровані уроки скоріше були приємним винятком, а не загальним правилом діяльності педагога, особливо в молодших класах.

Сьогодні, з огляду на високу результативність інтегративного підходу до освітнього процесу в світі, є нагальна потреба активного застосування інтеграції в наших школах. Інтегрований підхід – найбільш доцільний у початковій освіті, тому що застосовний у кількох варіантах інтеграції: у межах однієї навчальної дисципліни, коли вчитель об'єднує на одному уроці вивчення кількох різнотипних тем чи розділів; в межах кількох споріднених дисциплін; різнопланових та різноспрямованих дисциплін (цей вид інтеграції – найважчий, але й найефективніший).

Технологія формування критичного мислення є близькою за сутністю до інтегрованого навчання (в першу чергу на уроках рідної мови та читання). Вона

зобов'язує до: ведення дискусій та участі в них усіх учнів класу; виявлення власної думки учня; пов'язування нової інформації з уже вивченою; навчання учнів критично розмірковувати на основі вже вивченого; вміння поєднувати колективну та індивідуальну роботу.

Цю технологію перш за все пов'язують з двома різними методами: «Мозковий штурм» та «Асоціативний куц».

«Мозковий штурм» – загальна дискусія з продукуванням найбільшої кількості ідей щодо вирішення проблеми, означеної вчителем, та їх фіксацією. Немає запитань, доступні всі дитячі ідеї, учні згадують усе з минулих тем – ключові переваги методу.

Асоціативний куц (гронування) передбачає не висловлювання ідей та інформації з минулих тем, а представлення образів, емоцій, почуттів з приводу предмета обговорення. Йдеться про стимулювання асоціативного мислення.

Учитель записує ключове слово на дошці (наприклад, «весна»), а діти висловлюють свої асоціації з цього приводу – птахи прилетіли, сонечко, сніг розтанув, тепло, квіти розквітають, весело тощо. Коли запас слів вичерпано, вчитель пропонує встановити зв'язки між словами, наголосивши, що немає правильних чи неправильних асоціацій – усі вони індивідуальні. Так відбувається перехід до вивчення нової теми, написання твору, контрольної роботи тощо.

LEGO у початковій школі надає великі можливості в плані реалізації проєкту «Нова українська школа» та формуванні ключових компетентностей учнів відкриває застосування інноваційних технологій, зокрема – LEGO. Останнім часом в освітньому процесі школи все ширше використовуються LEGO-технології, які спрямовані на розвиток конструктивного мислення, уяви, бажання досліджувати, експериментувати, винаходити. LEGO Education дозволяє створити мотивуюче, захоплююче освітнє середовище не тільки для навчання ключових предметів шкільної програми, а й для розвитку найважливіших навичок XXI століття: критичного і творчого мислення, вирішення завдань, вміння працювати в команді, вести дискусію, знаходити єдине рішення в спірних ситуаціях. LEGO-технології сприяють застосуванню сучасних комунікаційних та інформаційних технологій

для розвитку навичок спілкування, творчих здібностей дітей, для вирішення пізнавальних, дослідницьких і комунікативних завдань. Використання LEGO на заняттях своїм змістом, формою організації та результативністю сприяє формуванню у дітей вміння аналізувати, порівнювати, зіставляти, виділяючи характерні особливості героїв, що впливає на розвиток уваги, спостережливості, пам'яті, просторових уявлень, уяви, оскільки, основне завдання сучасної освіти – створити середовище, що дозволяє дитині розкрити власний потенціал. Це дозволить їй вільно діяти, пізнаючи середовище, а через нього – навколишній світ.

Впровадження LEGO дозволяє поглянути на шкільні дисципліни по-новому. За допомогою конструктора LEGO вирішуються завдання освітньої діяльності за такими напрямками:

- навчання правильному і швидкому орієнтуванню в просторі.
- розвиток дрібної моторики рук, стимулювання в майбутньому загального мовленнєвого розвитку і розумових здібностей.
- отримання та розширення математичних знань про лічбу, форми, пропорції, симетрії.
- розширення уявлень про навколишній світ, архітектуру, транспорт, ландшафт.
- розвиток уваги, здатності зосередитися, пам'яті, мислення.
- навчання уяві, творчому мисленню.
- оволодіння умінням подумки розділити предмет на складові частини і зібрати з частин ціле.
- навчання спілкуванню один з одним, повага до своєї та чужої праці.

Добре організована робота з конструктором LEGO має також великий виховний потенціал, допомагає виробляти певні якості особистості – посидючість, терпіння, взаємоповагу, охайність. Робота з конструктором LEGO дозволяє молодшим школярам у формі пізнавальної гри дізнатися про багато важливих ідей і розвинути необхідні в подальшому житті навички.

LEGO Education – одна із інноваційних технологій, яка дає можливість створити нове освітнє середовище, підвищує мотивацію дітей до навчання, сприяє

формуванню навичок наукової діяльності та винахідництва, допомагає втілювати положення Нової української школи, сприяє досягненню основних цілей навчання.

Виокремлюють такі групи педагогічних технологій: традиційні, педагогічні технології на основі активізації та інтенсифікації діяльності учнів; педагогічні технології на основі підвищення ефективності управління та організації навчального процесу; педагогічні технології на основі дидактичного удосконалення та реконструюванні матеріалу; окремі предметні педагогічні технології; альтернативні, та вроджені педагогічні технології; педагогічні технології розвивального навчання та педагогічні технології авторських шкіл.

Групові (колективні) технології застосовувалися ще в середні віки. Групова (колективна) технологія навчання передбачає організацію навчального процесу, за якої навчання здійснюється у процесі спілкування між учнями (взаємонавчання) у групах. Група може складатися з двох і більше учнів, може бути однорідною або різнорідною за певними ознаками, може бути постійною і мобільною. Групові форми навчання дають змогу диференціювати та індивідуалізувати процес навчання. Формують внутрішню мотивацію до активного сприйняття, засвоєння та передачі інформації. Сприяють формуванню комунікативних якостей учнів, активізують розумову діяльність. Робота в групах (колективна) дає найбільший ефект у засвоєнні знань.

Учитель завжди серед дітей: радить, підбадьорює, контролює. Учні в класі поділені за рівнями: «сильні», «середні», «слабкі». Учні взаємодіють: сильніші (за знаннями) допомагають тим, кому важче вдається засвоювати матеріал.

Технологія індивідуалізації освітнього процесу – форма, модель організації освітнього процесу при якому: 1) вчитель взаємодіє лише з одним учнем; 2) один учень взаємодіє лише із засобами навчання (книги, комп'ютер тощо).

Головною перевагою індивідуального навчання є те, що воно дозволяє повністю адаптувати зміст, методи та темпи навчальної діяльності дитини до його особливостей, слідкувати за кожною дією та операцією при вирішенні конкретних завдань, за його рухом від незнання до знання, вносити вчасно необхідні корективи в діяльність як учня, так і вчителя.

До інтерактивних технологій відносять такі, як: індивідуальна робота; контроль та оцінка навчальних досягнень учнів (через контрольні роботи, тести, завдання, робочі зошити тощо); групове і додаткове навчання; факультативи за вибором учнів (поглиблюють знання); проблемне і модульне навчання; запрошення вчених, діячів культури, мистецтва на уроки; економізація та екологізація освіти; науковий експеримент на уроках при вивченні нового матеріалу; застосування досягнень техніки (від діапозитивів, через фільми, магнітофони, телевізори до навчання за допомогою комп'ютерів, комп'ютерні аудиторії, шкільні радіоі телепередачі та Інтернет-системи, мультимедійні технології тощо); нові підходи до формування навчальних планів.

Класифікація інтерактивних технологій, яку пропонує В. Химинець, представлена такими типами навчання [61]: особистісно-орієнтованим; інтеграційним; колективної дії; інформаційним; дистанційним; розвивальним; модульно-розвивальним тощо [там само].

На переконання учених, інтерактивне навчання – це сукупність технологій. Автори розподіляють інтерактивні технології на чотири групи залежно від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів:

– інтерактивні технології колективно-групового навчання – технології, що передбачають одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу;

– інтерактивні технології кооперативного навчання (організація навчання в малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою: робота в парах, карусель, робота в малих групах, акваріум тощо);

– технології ситуативного моделювання – побудова навчального процесу за допомогою залучення учня до гри, передусім, ігрове моделювання явищ, що вивчаються;

– технології опрацювання дискусійних питань – широке публічне обговорення якогось суперечливого питання.

Інтерактивність (від англ. interaction – «взаємодія») – поняття, яке розкриває характер і ступінь взаємодії між об'єктами. Загалом, цей термін узагальнено визначається так: інтерактивність – це принцип організації системи, при якому

мета досягається інформаційним обміном елементів цієї системи.

Інтеракція у розумінні педагогічних методик передбачає навчання у співпраці, коли і слухачі, й педагог є суб'єктами навчання. Інтерактивність у навчанні можна пояснити як здатність до взаємодії, навчання в режимі бесіди, діалогу, дії.

За такої форми організації процесу навчання школярі стають його повноправними учасниками. Функція вчителя полягає, в основному, у стимулюванні їх до самостійної діяльності, пошуку шляхів досягнення визначених цілей. На інтерактивних уроках активність учнів є пріоритетною, а завдання вчителя полягає у створенні ефективних дидактичних і методичних умов для виявлення їхньої ініціативи.

Інтерактивне навчання є одним із сучасних напрямів активної взаємодії, у процесі якої учень вступає в діалог з учителем або іншими учнями, бере активну участь у пізнавальному процесі, виконуючи творчі, пошукові, проблемні завдання в парі або групі.

Джерелом активності учня є його мотиви і потреби; навчальне середовище, в якому він перебуває; особистість учителя; рівень навченості учнів як партнерів у спілкуванні; засоби діяльності; форми мовленнєвої та соціальної взаємодії, що використовуються в навчанні.

Інтерактивна форма навчальної роботи співвідноситься із комунікативно-діяльнісним підходом до оволодіння іноземною мовою, який домінує у практиці сучасної школи.

У практиці навчання в початкових класах інтерактивне навчання можна асоціювати з розвитком критичного мислення як конструктивної інтелектуальної діяльності школярів під час організації та здійснення мовленнєвої взаємодії.

Використання сучасних інтерактивних технологій у викладанні предметів дозволяє підвищити наочність і ергономіку сприйняття навчального матеріалу, що позитивно позначається на навчальній мотивації та ефективності навчання.

Інтерактивні технології збагачують процес навчання, залучаючи в процес сприйняття навчальної інформації більшість чуттєвих компонент учня.

Інтерактивні мультимедіа-технології інтегрують у собі потужні розподілені освітні ресурси, вони можуть забезпечити середовище формування і прояв ключових компетенцій, до яких відносяться в першу чергу інформаційна та комунікативна.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма оптимізації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів.

Це – співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де і учень, і вчитель є рівнозначними суб'єктами навчально-виховного процесу. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне подолання проблеми. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу.

Інтерактивне навчання має як позитивні, так і негативні аспекти. До позитивних рис дослідники відносять:

- розширення пізнавальних можливостей учнів (здобуття, аналіз, застосування інформації з різних джерел);
- високий рівень засвоєння знань;
- оптимальний контроль учителя;
- взаємодія та партнерство між учителем і учнями;
- пошук альтернативного підходу в оцінюванні знань учнів.

Порівнюючи інтерактивні методи з традиційними, науковець виокремлює такі перевагами інтерактивного навчання:

- участь у роботі всіх учнів класу;
- формування вміння працювати в команді;
- вироблення доброзичливого ставлення до опонента;
- можливість висловлювати власну думку;
- створення «ситуації успіху»;

- можливість засвоєння великої кількості матеріалу за короткий проміжок часу;
- формування навичок толерантного спілкування;
- уміння аргументувати свою думку, знаходити альтернативне рішення проблеми.

Стійкий пізнавальний інтерес – ознака готовності дитини до навчання в школі. Знання сприяють виникненню, розширенню і поглибленню зацікавленості до дійсності. Важливо збуджувати пізнавальну активність учня, що виявляється у запитаннях, діях. Маючи сформовані пізнавальні інтереси, дитина успішно навчатиметься, в неї з'явиться зацікавленість до навчальної діяльності.

Найголовнішим завданням педагога на кожному уроці є активізація пізнавальної діяльності. Навчання через діяльність – тепер ключове завдання вчителя, воно дає можливість учням засвоїти необхідний матеріал через діяльний підхід. Такий тип занять може проходити в самих різних формах: це можуть бути різноманітні навчальні ігри, групові проекти, рольові ігри, навчальні ігри, екскурсії, експерименти, моделювання життєвих ситуацій, моделювання ситуацій з додаванням ігор, руху, гумору, творчих завдань тощо.

З метою формування пізнавальних інтересів, на кожному уроці необхідно застосовувати елементи інтерактивних технологій, творчі проблемні завдання, що забезпечують розвиток тих здібностей і якостей, які перебувають у стадії формування, але це все необхідно робити в рамках сучасних компетенцій Нової української школи.

Інтерактивні методи навчання вимагають певного зміни життя класу, а так само великого часу для підготовки, як від учня, так і від педагога. Потрібно починати з поступового використання цих методів.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Учитель та учні є рівноправними суб'єктами навчання. Інтерактивні методи навчання – це спосіб досягнення навчальної мети через побудову діалогу, в процесі якого відбувається взаємодія всіх учасників навчально-виховного процесу.

При використанні інтерактивних методів навчання учитель і всі учні знаходяться в постійному, активному, позитивному взаємодії. На таких уроках учні моделюють життєві і виробничі ситуації, спільно вирішують проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації [50].

Дотримуючись визначенню А. Савченко «Метод навчання – спосіб досягнення навчальної мети, система послідовних, взаємозалежних дій учителя й учнів, що забезпечують засвоєння змісту освіти» [44, с. 402].

Отже, інтерактивні методи навчання – це спосіб досягнення навчальної мети через побудову діалогу, в процесі якого відбувається взаємодія всіх учасників навчально-виховного процесу.

При використанні інтерактивних методів навчання учитель і всі учні знаходяться в постійній, активній, позитивній взаємодії.

Залежно, від інтерактивних технологій, визначених у працях М. Пентилюк, Т. Онукевич, Н. Солодюк, виділяють такі типи інтерактивних методів навчання:

1) методи кооперативно-групового навчання:

- робота в парах, ротаційні (змінні) трійки;
- «Два-чотири – всі разом»;
- «Карусель»;
- робота в малих групах;
- «Акваріум»;
- «Діалог»;
- «Синтез думок»;
- «Коло ідей»;
- «Мікрофон»;
- «Броунівський рух»;
- «Мозковий штурм»;
- «Мозаїка»;
- аналіз ситуацій;
- «Дерево рішень»;

2) методи ситуативного моделювання:

- рольова гра;
- інсценізація; драматизація;
- проведення конференцій [17, с. 22–23].

У результаті використання такої інтерактивної технології у дітей розвиваються універсальні вміння, такі як:

- планувати майбутню діяльність;
- домовлятися з однолітками;
- розподіляти обов'язки;
- краще розуміти та запам'ятовувати матеріал;
- шукати потрібну інформацію, узагальнювати її, систематизувати;
- самостійно давати пояснення на виникаючі питання;
- приймати власні рішення, спираючись на свої знання і вміння;
- самостійно аналізувати та робити висновки;
- стає зацікавленим у навчанні, коли воно «оживає», до нього можна доторкнутись;
- використовуючи усне мовлення, висловлювати свої думки і бажання.

Невід'ємною частиною формування пізнавальних інтересів є розвиток критичного мислення. Розвиток критичного мислення являє собою систему стратегій, навчання школярів розумовим умінням, що дозволяє ефективно працювати з інформацією, приймати осмислені рішення, вирішувати повсякденні проблеми і взаємодіяти з навколишнім світом.

Технологія формує базові навички людини, відкритого інформаційного простору, розвиває якості громадянина відкритого суспільству. Технологія є особистісно-орієнтованою та дозволяє вирішувати широкий спектр освітніх завдань: навчальних, виховних та розвивальних.

В умовах динамічно мінливого світу дуже важливо сформувати базові навички людини відкритої до інформаційного простору і навчитися ці навички застосовувати. Мета цієї технології – розвиток розумових навичок учнів, необхідних не тільки в навчанні, але і в звичайному житті (вміння приймати зважені рішення, працювати з інформацією, аналізувати різні сторони явищ

тощо)» [6, с. 156].

Молодші школярі, які вміють критично мислити, володіє різноманітними способами інтерпретації та оцінки інформаційного повідомлення, здатен виділяти в тексті суперечності і типи присутніх в ньому структур, аргументувати свою точку зору, спираючись не тільки на логіку, а й на уявлення співрозмовника.

Стимулюють пізнавальну діяльність і сприяють переходу з ситуативного активного на активний виконавський рівень пізнавальної активності різні прийоми роботи з текстом. Сюди потрібно віднести виділення в тексті опорних слів або головної думки абзацу.

Ефективним засобом формування пізнавальних інтересів молодших школярів є творчі завдання, дидактичні ігри, проблемні завдання і інтегровані уроки. Основа формування пізнавальних інтересів молодших школярів – їхня творча діяльність. Творча діяльність розвиває почуття дітей. Здійснюючи процес творчості, дитина відчуває цілу гаму позитивних емоцій, як від процесу діяльності, так і від отриманого результату. Творча діяльність розвиває особистість дитини, допомагає йому засвоювати моральні та етичні норми [64, с. 51–52].

Саме до такого творчого засобу відноситься лепбук – нова форма організації для формування пізнавальних інтересів, розвитку пізнавальної активності та розвитку самостійності учнів в умовах Нової української школи.

Лепбук – новітній засіб організації освітньої діяльності у початковій школі. Це водночас гра, розвиток творчої сторони, пізнання та дослідження нового матеріалу, повторення і закріплення вже пройденого матеріалу, систематизація знань заснована на концепції партнерства НУШ. Лепбуки мають оригінальне яскраве оформлення, чітку структуру та розробляються за рівнем знань спеціально під кожну конкретну дитину.

Міцні знання, уміння й навички учні набувають у процесі активної пізнавальної діяльності, важливим збудником якої є інтерес. Щоб підтримати цей інтерес, «учитель повинен використовувати різні форми зацікавленості: дидактичні і сюжетні ігри, задачі у віршах, задачі-жарти, ребуси, ігрові і цікаві ситуації. Широко використовуються нестандартні уроки, які найбільш повно

враховують вікові особливості, інтереси, нахили, здібності кожного учня. У них поєднуються елементи традиційних уроків – сприймання нового матеріалу, засвоєння, осмислення, узагальнення – але у незвичайних формах» [15, с. 83].

Отже, сутність інноваційних освітніх, в тому числі інтерактивних, технологій, які застосовуються в освіті, полягає, насамперед, в активній взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу, що є надзвичайно важливим з огляду на інтеграцію України в європейський освітньо-культурний простір.

2.2. Узагальнення та систематизація результатів педагогічного експерименту

Найпродуктивнішим методом педагогічного дослідження є педагогічний експеримент. Експеримент (від лат. *experimentum* – спроба, досвід) – це один із основних методів наукового дослідження, при якому явища вивчаються у спеціальних умовах.

Педагогічний експеримент – цілеспрямований вплив на педагогічні явища, перетворення педагогічного процесу в точно врахованих умовах. У рамках педагогічного експерименту використовується комплекс теоретичних та емпіричних методів. Педагогічний експеримент найчастіше проводиться в умовах реального навчального процесу, у звичній для учнів обстановці.

Педагогічний експеримент у контексті нашого дослідження мав короткочасний характер і проводився у 4-А та 4-Б класах Опорного закладу освіти «Матвіївський загальноосвітній навчально-виховний комплекс «Всесвіт» Матвіївської сільської ради Запорізького району Запорізької області. Проведено діагностику рівня пізнавальних інтересів молодших школярів.

Учні контрольної групи (4-Б клас) навчалися за традиційною методикою з застосуванням прийнятих раніше форм, методів та засобів навчання.

В експериментальній групі (4-А клас) освітній процес будувався за методичними рекомендаціями, спрямованими на підвищення рівня розвитку

пізнавальних інтересів молодших школярів. У 4-А класі, який було обрано експериментальною групою було створено сучасне освітнє середовище, яке забезпечило необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів, вчителів та батьків.

У контексті нашого дослідження в процесі експериментальної роботи було використано методи, відображені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Методи дослідження в процесі експериментальної роботи
на констатувальному етапі експерименту**

Методи	Об'єкт вивчення
Опитування (анкетування, бесіда)	Діагностика пізнавальних інтересів молодших школярів; зацікавленість дітей молодшого шкільного віку; готовність співпрацювати з учителем та однокласниками.
Самооцінка, самоаналіз, метод рейтингу	Самооцінка молодшими школярами власної обізнаності з певними фактами, наявність у них знань, прагнення молодших школярів до пізнання чогось нового, раніше невідомого.
Педагогічне тестування	Виявлення ціннісного ставлення до знань, до нової інформації, спрямування на збагачення пізнавальних інтересів.
Спостереження	Визначення рівня зацікавленості; ступінь особистісного самовираження молодших школярів; індивідуальні особливості та можливості молодших школярів; виявлення міри прагнення молодших школярів до збагачення знань, активності; самостійності тощо.
Експеримент	Виявлення на різних етапах дослідження рівня готовності батьків до взаємодії з дошкільним закладом у вихованні

Також запропоновано пізнавальні інтереси молодших школярів формувати

засобами інтерактивного навчання, дітей діалогу, залучення їх до комунікативної взаємодії та ігрової діяльності.

Навчальні ігри допомагають зробити освітній процес у початкових класах цікавим та захоплюючим. Атмосфера захопленості, відчуття рівності дають можливість учням подолати скутість, зняти втому, знизити тривожність, тощо. За допомогою гри добре відпрацьовується вимова, активізуються пізнавальні інтереси молодших школярів, адже в концепції НУШ одним із головних принципів визначено «навчання через гру».

Приклади ігор, які було застосовано:

– «Мікрофон» (кожен учень в класі має змогу висловити свою думку з приводу чогось);

– «Акваріум» як групова гра;

– «Коло ідей» – складаємо свої ідеї в «чарівний портфель» тощо.

А також апробовано заходи, спрямовані на формування пізнавальних інтересів молодших школярів:

– ситуативно-рольова гра,

– інсценування,

– гра-драматизація,

– гра-бесіда,

– гра-мандрівка,

– екскурсія,

– ігрова вправа,

– групові ігри,

– уявна подорож,

– театралізована вистава тощо.

Прийоми театралізації завжди підвищують емоційний тонус дітей, у них з'являється відчуття особистої значущості.

Їхню ефективність було підтверджено, оскільки в молодшому шкільному віці у дітей домінує образне мислення.

На оцінювально-результативному етапі було здійснено поточний і

підсумковий контроль.

На контрольному етапі педагогічного експерименту передбачалося виявлення ефективності впроваджених формувальних заходів щодо пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Для цього було здійснено контрольний зріз знань учнів; аналіз, узагальнення й порівняння вихідних та прикінцевих результатів експерименту; сформульовано загальні висновки.

Вихідними при оцінюванні рівнів пізнавальних інтересів молодших школярів слугували визначені раніше компоненти:

- мотиваційний,
- когнітивний,
- діяльнісний,
- рефлексивний.

З метою отримання вірогідних даних у процесі дослідно- експериментальної роботи та після формувального етапу експерименту ми простежили динаміку сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів і порівняли отримані результати у контрольній та експериментальній групах.

Включення інформаційних мультимедійних технологій робить процес навчання більш технологічним і більш результативним. Так, на цьому шляху є труднощі, є помилки, не уникнути їх і в майбутньому. Але є головний успіх – інтерес учнів, їх готовність до творчості, потреба в одержанні нових знань і відчуття самостійності.

Слід зазначити, що отримання об'єктивних результатів дослідного навчання досягалося за рахунок використання єдиної методики виявлення рівня сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів як під час вихідної, так і при підсумковій діагностиці.

Отже, завдяки впровадженню формувальних заходів, ми відстежили позитивну динаміку сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів. Це засвідчило ефективність обраних нами критеріїв у експериментальній групі. У пп.

2.2 представимо отримані результати.

Існують два основні шляхи інтеріоризації суспільно значущих цінностей: 1) ситуативні спонукання переходять у стан сталих мотиваційних структур людини; 2) пред'явлення особистості цілей, ідеалів, цінностей у готовому вигляді.

Схематичне відображення компонентів навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів представлено на рисунку 2.1.

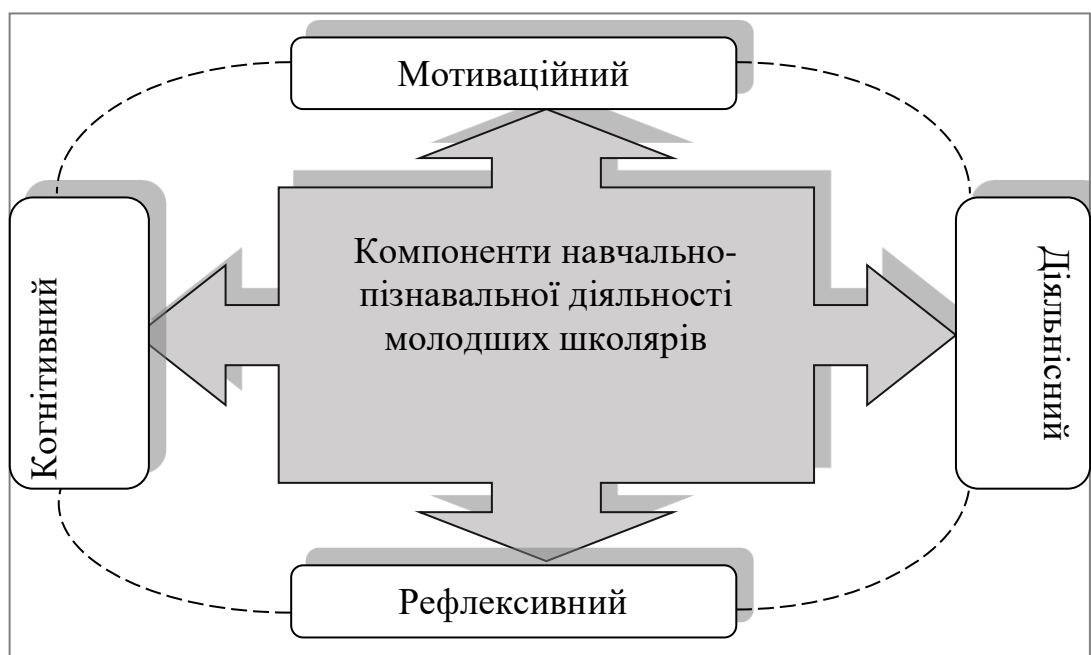

Рисунок 2.1. Компоненти навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів

Компонентами *мотиваційного компонента* пізнавальних інтересів молодших школярів визначено такі:

- 1) самомотивація навчальної діяльності;
- 2) сформованість внутрішніх мотивів досягнення успіху в навчальній діяльності;
- 3) наявність системи життєвих цінностей.

Мотиваційний компонент пізнавальних інтересів молодших школярів визначає загальні імперативи, що зумовлюють спрямованість їх навчальної діяльності.

Мотивація молодших школярів у пізнанні нового, незнайомого проявлялася як потреба в знаннях, що орієнтує людину в навколишній дійсності, що змушує її активно прагнути до пізнання, до пошуку способів і засобів задоволення наявної в неї «спраги знань». Роль Нової української школи – навчити дітей здобувати знання самостійно впродовж усього життя, розвивати свої творчі, інтелектуальні, комунікативні вміння, формувати науковий світогляд.

Продемонструємо позитивні зрушення у пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» за мотиваційним компонентом (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Рівні сформованості активізації навчально-пізнавальної діяльності
молодших школярів за мотиваційним компонентом, %**

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий, %	Середній, %	Низький, %
Мотиваційний	Констатувальний	ЕГ	19	64	17
		КГ	18	64	18
	Контрольний	ЕГ	39	55	6
		КГ	19	64	17

Пізнавальний інтерес може бути дуже високим, розмитим, що поширюється на отримання інформації взагалі, на пізнання нового про різні сторони предметного світу і поглибленням в певну область пізнавання, в її теоретичні основи, в її істотні зв'язки і закономірності.

Подібні зміни спостерігалися і в когнітивному компоненті сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів, що наочно у відсотковому відношенні відтворює таблиця 3.3.

**Рівні сформованості активізації навчально-пізнавальної діяльності
молодших школярів за когнітивним компонентом, %**

Компонент	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий, %	Середній, %	Низький, %
Когнітивний	Констатувальний	ЕГ	30	59	11
		КГ	29	58	13
	Контрольний	ЕГ	56	43	1
		КГ	32	58	10

У нашому дослідженні когнітивний передбачає володіння знаннями, необхідними для повноцінного всебічного розвитку молодших школярів.

Когнітивний компонент у контексті нашого дослідження охоплює систему індивідуальних ресурсів пізнавальних можливостей молодших школярів, які зумовлюють особливості пізнавального ставлення учня початкових класів до гуманістичного вирішення проблемних ситуацій, а також характер відтворення дійсності в індивідуальній свідомості.

Когнітивний компонент у навчанні виражався через спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей молодших школярів і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію.

Когнітивний компонент, на наш погляд, є базовим у структурі пізнавальних інтересів молодших школярів. Особистість учня формує уявлення про себе через аналіз двох систем: внутрішньої (особистісна унікальність, відмінність від інших,

здібності, задатки, індивідуальні цінності, моральні принципи, прагнення, цілі тощо) та зовнішньої (оцінка інших учнів, порівняння себе з ними).

Нижче подамо розрахунки за діяльнісним компонентом рівні сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів, де також спостерігаються позитивні зміни (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Рівні сформованості активізації навчально-пізнавальної діяльності
молодших школярів за діяльнісним компонентом, %**

Компоненти	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Діяльнісний	Констатувальний	ЕГ	18	66	16
		КГ	18	65	17
	Контрольний	ЕГ	35	61	4
		КГ	20	65	15

Діяльнісний компонент у формуванні пізнавальних інтересів молодших школярів пов'язаний з діяльністю як засобом становлення та розвитку дитини. Тобто, під час використання форм, прийомів і формувальних заходів у процесі педагогічного експерименту народжується особистість молодшого школяра, яка обирає, оцінює, програмує і конструює різні види діяльності, що задовольняють потреби в саморозвитку й самореалізації в освітньому процесі Нової української школи.

Рівні сформованості пізнавальних інтересів молодших школярів за рефлексивним компонентом відображено в таблиці 3.4.

**Рівні сформованості активізації навчально-пізнавальної діяльності
молодших школярів за рефлексивним компонентом, %**

Компоненти	Етап експерименту	Група	Рівні		
			Високий	Середній	Низький
Рефлексивний	Констатувальний	ЕГ	19	66	15
		КГ	20	65	15
	Контрольний	ЕГ	30	65	5
		КГ	20	70	10

Розвиток діяльнісного компонента вимагав використання окремих освітніх технологій чи методичних прийомів. Це – методологічна база для побудови освітнього процесу, спрямованого на формування пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

У процесі впровадження дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів під час розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів значна увага зосереджувалася й на організації виховних заходів, що мали пізнавальне спрямування. Важливими у процесі дослідження виявилися фасилітація, педагогічна взаємодія вчителя та молодших школярів, застосування апробованих на практиці методик ігрової діяльності.

Завдяки впровадженню формувальних заходів високий рівень розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» було встановлено у 40% учнів експериментальній групі; середній – у 55% низький рівень – у 5% школярів. У контрольній групі значних змін не простежувалося.

У результаті впровадження формувальних заходів на контрольному етапі експерименту було отримано показники, наведені в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

**Динаміка розвитку активізації навчально-пізнавальної діяльності
молодших школярів**

Група	Рівні розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів		
	Високий	Середній	Низький
	за результатами констатувального етапу експерименту		
ЕГ	15%	50%	35%
КГ	14%	51%	35%
	за результатами контрольного етапу експерименту		
ЕГ	40%	55%	5%
КГ	15%	48%	37%

За результатами контрольного етапу педагогічного експерименту, який передбачав вторинне діагностування рівня розвитку компонентів розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів в ЕГ та КГ отримано дані, що свідчать про ефективність упровадження визначених педагогічних умов активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Пізнавальний інтерес може бути дуже високим, розмитим, що поширюється на отримання інформації взагалі, на пізнання нового про різні сторони предметного світу р поглибленням в певну область пізнання, в її теоретичні основи, в її істотні зв'язки та закономірності.

На пізнавальні інтереси молодших школярів суттєво впливає оцінка, що загалом має більше негативні наслідки а ніж позитивні.

На основі зазначених даних можна спрогнозувати готовність молодших школярів до реалізації та задоволення пізнавальних інтересів у процесі використання дидактичних ігор (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Прогнозування готовності молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності за результатами експерименту

Група	Рівні готовності молодших школярів до навчально-пізнавальної діяльності		
	Високий	Середній	Низький
	Констатувальний етап		
ЕГ	14%	46%	40%
КГ	12%	47%	41%
	Контрольний етап		
ЕГ	30%	55%	15%
КГ	16%	50%	34%

Отже, нами запропоновано педагогічні умови та шляхи активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів і формувальні заходи, спрямовані на реалізацію визначених педагогічних умов. Розроблено авторський підхід до активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів, що ґрунтується на основних принципах НУШ:

- запровадження педагогіки партнерства, що ґрунтується на співпраці учня, вчителя і батьків;
- дотримання принципу дитиноцентризму (орієнтація на потреби учня);
- створення сучасного освітнього середовища, яке забезпечить необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів, вчителів і батьків.

Також запропоновано пізнавальні інтереси молодших школярів формувати засобами інтерактивного навчання, дітей діалогу, залучення їх до комунікативної взаємодії та ігрової діяльності.

Дидактичні ігри допомагають зробити освітній процес у початкових класах цікавим та захоплюючим. Атмосфера захопленості, відчуття рівності дають можливість учням подолати скутість, зняти втому, знизити тривожність, тощо. За допомогою гри добре відпрацьовується вимова, активізуються пізнавальні інтереси молодших школярів, адже в концепції НУШ одним із головних принципів визначено «навчання через гру».

Приклади ігор, які запропоновано застосовувати: «Мікрофон» (кожен учень в класі має змогу висловити свою думку з приводу чогось), «Акваріум» як групова гра; «Коло ідей» – складаємо свої ідеї в «чарівний портфель» тощо. А також апробовано заходи, спрямовані на формування пізнавальних інтересів молодших школярів: ситуативно-рольова гра, інсценування, гра-драматизація, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, групові ігри, уявна подорож, театральна вистава тощо.

Прийоми театралізації завжди підвищують емоційний тонус дітей, у них з'являється відчуття особистої значущості. Їхню ефективність було підтверджено, оскільки в молодшому шкільному віці у дітей домінує образне мислення.

У розділі окреслено хід констатувального етапу педагогічного експерименту, в якому взяли участь учні 4-А та 4-Б класів Опорного закладу освіти «Матвіївський загальноосвітній навчально-виховний комплекс «Всесвіт» Матвіївської сільської ради Запорізького району Запорізької області. Проведено діагностику рівня пізнавальних інтересів та активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів.

Таким чином, за результатами контрольного етапу педагогічного експерименту, під час якого було проведено вторинне діагностування експериментальних і контрольних груп, отримано показники, що засвідчили

ефективність упровадження формувальних заходів і запропонованих методичних рекомендацій щодо пізнавальних інтересів молодших школярів за допомогою створених педагогічних умов та впроваджених формувальних заходів.

Отже, мети кваліфікаційної роботи досягнуто, завдання дослідження виконано. Проте запропонована наукова розвідка не є цілковитим вирішенням проблеми формування пізнавальних інтересів молодших школярів в Новій українській школі. Це – лише дослідження окремого сегмента педагогічних формувальних заходів, що спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри.

ВИСНОВКИ

1. У кваліфікаційній роботі висвітлено теоретичні основи навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. Зазначено, що сьогодні перед Новою українською школою актуальними є завдання, покликані забезпечити учневі успішність у навчальній діяльності, його особистісний розвиток, а також необхідність формування у школярів навичок самостійного набуття знань. Під пізнавальною активністю розуміють самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях. Пізнавальна активність школярів визнається одним із найбільш значущих та рушійних чинників процесу навчання, що сприяє створенню оптимістичного настрою, появі почуття радості відкриття, створення інтересу до навчання. Пізнавальною активністю є риса особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань, способів діяльності, а також в її якості. Одним із критеріїв ефективності освітнього процесу є стійкий пізнавальний інтерес школярів. Розвиток пізнавального інтересу – одне з важливих завдань сучасної школи. Пізнавальний інтерес – одна з соціально значущих якостей особистості, яка формується в учнів у процесі навчальної діяльності й розглядається як потреба в знаннях, що орієнтує людину в навколишній дійсності, змушує її активно прагнути до пізнання, до пошуку способів і засобів задоволення наявної в неї «спраги знань». Роль школи – навчити дітей здобувати знання самостійно впродовж усього життя, розвивати свої творчі, інтелектуальні, комунікативні вміння, формувати світогляд.

2. Охарактеризовано зміст, сутність та особливості пізнавальних інтересів молодшого школяра. Зазначено, що формування пізнавальних інтересів – невід'ємний складник виховного процесу, спрямований на формування здатності

самостійному здобуття знань в подальшому, впливає на формування творчих задатків та мають значний вирішальний вплив на хід подальшого успішного навчання дитини. Зауважено, що інтереси не народжуються, їх потрібно розвивати, тому необхідним є формування в учнів усвідомленого ставлення до життя і озброєння їх прийомам самостійного пошуку, оскільки саме він породжує інтерес. Пізнавальний інтерес є могутнім засобом успішного навчання і виховання, необхідною умовою досягнення позитивних результатів. Окреслено вітчизняний та зарубіжний досвід у формуванні пізнавальних інтересів молодших школярів. З проведеного аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду з формування пізнавальних інтересів були винесені корисні методологічні прийоми та методи, які надалі можна застосовувати у Новій українській школі. Зокрема, інтерактивні технології, що збагачують процес навчання, залучаючи в процес сприйняття навчальної інформації більшість чуттєвих компонент учня.

3. Розкрито специфіку дидактичної гри як засобу активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. Зазначено, що формувати пізнавальну активність учнів на уроках слід з використанням таких видів діяльності, які будуть сприяти активізації пізнавального інтересу дітей та їх мотивації до діяльності. Її однією з найрезультативніших виступає ігрова діяльність, тому що гра є неоцінним засобом підвищення інтересу школяра до вивчення різних дисциплін. Підкреслюється, що у формуванні пізнавальної активності молодшого школяра досить цінний потенціал має ігрова діяльність. У педагогічному розумінні термін «ігрова діяльність» – різновид активної діяльності дітей, у процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, відносинами та рідною мовою як засобом спілкування між людьми. Акцентується на тому, що в процесі формування пізнавальної активності учнів початкової школи ігрова діяльність виконує ряд функцій, серед яких: пізнавальна функція, функція, яка спрямована на розвиток інтелекту школяра, функція самореалізації учня у процесі навчання, комунікативна функція. В початковій школі ігрова діяльність є дуже популярна, оскільки протягом молодшого шкільного віку здійснюється поступова зміна провідної діяльності, поступовий перехід від ігрової діяльності – до навчальної. Граючи,

дитина приймає певну роль та функцію та відтворює їх у діях. У іграх діти входять у різні відносини: співробітництва, спільної взаємодії, взаємоконтролю. У початковій школі є досить поширеною наступна типологія ігор: 1) за сутнісною ігровою основою: ігри з правилами; рольові ігри; комплексні ігрові системи (наприклад, КВК); 2) за структурними елементами уроку, залежно від дидактичних цілей гри: ігри для вивчення нового матеріалу; ігри для закріплення навчального матеріалу; ігри для перевірки знань; ігри-узагальнення тощо. Дидактична гра – це творча форма навчання, виховання та розвитку молодших школярів.

4. Визначено, обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів засобами дидактичної гри: 1) спрямування освітнього середовища в початкових класах на розвиток пізнавальної діяльності учнів; 2) формування мотивації молодших школярів до пізнавальної діяльності в процесі дидактичної гри; 3) впровадження освітніх інновацій для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. У процесі педагогічного експерименту, в якому взяли участь 4-А та 4-Б класів Опорного закладу освіти «Матвіївський загальноосвітній навчально-виховний комплекс «Всесвіт» Матвіївської сільської ради Запорізького району Запорізької області. Проведено діагностику рівня пізнавальних інтересів молодших школярів. Учні контрольної групи (4-Б клас) навчалися за традиційною методикою з застосуванням прийнятих раніше форм, методів та засобів навчання. В експериментальній групі (4-А клас) освітній процес будувався за методичними рекомендаціями, спрямованими на підвищення рівня розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. У 4-А класі, який було обрано експериментальною групою було створено сучасне освітнє середовище, яке забезпечило необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів, вчителів та батьків. На першому етапі експерименту було проведено діагностику рівня пізнавальних інтересів молодших школярів. Після цього було розроблено формувальні заходи, спрямовані на активізацію навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. В ЕГ освітній процес будувався за методичними рекомендаціями, спрямованими на підвищення рівня розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, було

створено освітнє середовище, яке забезпечило необхідні умови, засоби й технології для навчання учнів. Вихідними при оцінюванні рівнів пізнавальних інтересів молодших школярів слугували критерії таких компонентів: мотиваційного, когнітивного, діяльнісного, рефлексивного.

У процесі експериментальної роботи застосовувалися методи кооперативно-групового навчання: робота в парах, ротаційні (змінні) трійки; «Два-чотири – всі разом»; «Карусель»; робота в малих групах; «Акваріум»; «Діалог» ; «Синтез думок»; «Коло ідей»; кооперативно-групового навчання: «Мікрофон»; «Броунівський рух»; «Мозковий штурм»; «Мозаїка»; «Аналіз ситуацій»; «Дерево рішень»; методи ситуативного моделювання: рольова гра; інсценізація; драматизація; проведення міні-конференцій. У процесі розвитку пізнавальних інтересів четвертокласників використовувалися такі заходи: вікторина «Що? Де? Коли?», гра-бесіда «У світі цікавого», віртуальна гра-мандрівка, віртуальна екскурсія (до краєзнавчих музеїв України), уявна подорож тощо. Результати експерименту засвідчили ефективність педагогічних умов та формувальних заходів: високий рівень активізації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів. було встановлено у 40% учнів експериментальній групі; середній – у 55%, низький рівень – у 5% школярів. У контрольній групі значних змін не простежувалося. Це довело ефективність запропонованих педагогічних умов та формувальних заходів, спрямованих на їхню реалізацію.

Отже, мети дослідження досягнуто, поставлені завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабаніна І. Урок-подорож з математики з елементами гри. *Початкова школа* : навч.-метод. посіб. 2016. № 2. С. 28–30.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.
3. Бібік Н. М. Нова українська школа: poradnik для вчителя. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
5. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. 2-е вид. Київ : Каравела, 2008. 400 с.
6. Войтенко О. В. Виховання в учнів початкових класів цінностей здорового способу життя засобами ігрової діяльності. *Наукові записки Малої академії наук України. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 14. С. 37–39.
7. Герасимова Г. П. Сухомлинський Василь Олександрович. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. 944 с.
8. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ. Либідь, 1997. 376 с.
9. Гончарук І. Створення вчителем комфортних умов для адаптації першокласників до навчання у школі. *Початкова школа*. 2013. № 7. С. 42–44.
10. Горват М. В., Кузьма-Качур М. І. Активізація навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів у процесі формування природознавчої компетентності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 2 (10). С. 134–137.
11. Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: збірник науково-методичних праць* / за заг. ред. О. А. Дубасенюк.

Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12–28.

12. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

13. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Серія: Золота педагогічна скарбниця / за ред. Н. П. Наволокової. Київ : Основа. 176 с.

14. Загальна психологія : підр. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2005. 464 с.

15. Ілляш С. Педагогічні умови формування пізнавального інтересу до навчання в учнів початкових класів. *Молодь і ринок*. 2012. № 6. С. 81–84.

16. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібн. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. Київ : Видавництво «А.С.К», 2004. 192 с.

17. Кондратюк О. М. Інноваційні технології в початковій школі. Київ : Шкільний світ, 2015. 250 с.

18. Коновальчук І. І., Наумович А. Л. Педагогічний потенціал ігрової діяльності в розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти* : збірник наукових праць / за заг. ред. Л. В. Зданевич, Л. С. Пісоцької, Н. М. Миськової, Л. О. Онофрійчук. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 91–95.

19. Кошіль Т. П., Цветкова Г. Г. Термінологічний аналіз дефініції «пізнавальна активність». С. 63–67. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37140/Koshil.pdf?sequence=1> (дата звернення: 02.06.2023).

20. Марія Монтессорі. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%80%D1%96 (дата звернення: 11.07.2023).

21. Матвієнко О. В. Виховання молодших школярів : теорія і технологія. Київ : Стилос, 2006. 543 с.

22. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник. 5-е видання, доповнене і перероблене. Київ : Кондор, 2007. 656 с.
23. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті *Освіта*. 2002. № 26. С. 2–4.
24. Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. Київ : Атака, 2007. 344 с.
25. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенко. Київ : Вища школа, 2016. 40 с.
26. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
27. Освітній проект для початкової школи «На крилах успіху». URL: <https://nakrilahuspihu.com> (дата звернення: 11.07.2023).
28. Особливості навчально-виховного процесу у початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2012–2013 навчальному році. *Початкова школа*. 2015. № 7. С. 1–23. URL: www.mon.gov.ua (дата звернення: 09.05.2023).
29. Падалка О. С. та інші. Педагогічні технології. Київ : Українська енциклопедія, 1995. 129 с.
30. Партола В. І., Смолянчук Н. В. Використання методу проектів у процесі викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ». *Новий колегіум*. 2019. № 1. С. 39–42.
31. Педагогіка вищої школи : словник-довідник / упорядник О. О. Фунтікова. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2007. 404 с.
32. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
33. Пироженко Т. Найголовніше – гармонізувати середовище. Дошкільне виховання. 2002. № 11. С. 3–4.
34. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 240 с.
35. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Короткий термінологічний словник. URL: <https://www.psyh.kiev.ua/> (дата звернення: 02.06.2023).

36. Приходченко К. Формування особистісних якостей навчаючих у творчому освітньо-виховному середовищі навчального закладу. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2011. № 1 (8). С. 42–46.

37. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. URL : http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/ (дата звернення: 11.07.2023).

38. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : наказ МОНУ №283 від 18 березня 2018 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-organizaciyi-osvitnogo-prostoru-novoyi-ukrayinskoji-shkoli>. 17.10. 2018 р. (дата звернення: 24.02.23).

39. Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі : Указ Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/1952020-33789> (дата звернення: 11.07.2023).

40. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 24.02.2023).

41. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

42. Савлущинська Л. Г., Філь І. В. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. *Наука і освіта*, 2013. №6, С 176–178.

43. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ : СПД «Цудзинович Т. І.». 2007. 204 с.

44. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник для студентів пед. фак. Київ. Грамота, 2012. 504 с.

45. Савчин М. В., Василенко Л. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.

46. Саєнко Ю. О., Руденко Ю. А., Кравченко О. В., Забарюца А. А. Теоретичні аспекти використання лепбуків у процесі навчання учнів початкових класів (освітня галузь «Я досліджую світ»). *Topical issues of the development of modern science*. 2020. С. 443–446.

47. Сапунова Л. А. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів у навчальному процесі. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 1. С. 205–210.
48. Сисоєва С. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
49. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Зелінська Т. М., Ставицька С. О. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Каравела, 2008. 399 с.
50. Словесні методи навчання. URL: <https://studfile.net/preview/5258644/page:4/> (дата звернення: 02.06.2023).
51. Стадник Л. Актуальні проблеми математичної освіти. Шляхи їх вирішення. *Педагогічні науки* : навч.-метод. посіб. № 5. 2016. С. 7–23.
52. Столяр Г. І. Сучасні педагогічні технології: досвід та інновації. *Початкова освіта: сучасні перспективи розвитку* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2018. С. 222–223.
53. Стременко К., Антонова О. Ігрова діяльність як засіб формування пізнавальної активності молодших школярів. *Теоретико-прикладні аспекти діяльності суб'єктів освітнього процесу* : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти. С. 66–70. URL: http://eprints.zu.edu.ua/38320/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_24_10/ (дата звернення: 02.06.2023).
54. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 1976. 670 с.
55. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.
56. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 90–92.
57. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ : Марич, 2009. 232 с.
58. Ткаченко К. Г. Теоретичні основи методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. *Modern Directions of Theoretical and Applied Researches*.

2013. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013> (дата звернення: 17.06.2023).

59. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

60. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2000. 544 с.

61. Химинець В. Інноваційна освітня діяльність. Київ : Мандрівець, 2009. 360 с.

62. Цимбалару А. Д. Педагогічне проектування освітнього простору в школі І ступеня: теорія і практика : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2013. 692 с.

63. Чемоніна Л. В. Роль дидактичної гри у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності учнів початкової школи. *Перспективи розвитку наукових досліджень у 21 столітті* : матеріали міжнар. науково-практ. конф. (м. Краків (Польща), 28–30 січня 2013 р.). Краків, 2013. Т. 2. С. 45–48.

64. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2012. 246 с.

65. Щербань П. М. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 1997. № 9. С. 18–21.

66. Яців Н. М. Методична розробка. Інноваційна технологія «Лепбук». URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicna-rozrobka-innovacijna-tehnologia-lepbuk-143797.html> (дата звернення: 26. 08.2023).

67. Yaroshenko, O., Kokorina, L., Shymanovych, I., Naumovska, N., Shchaslyva, N., & Serdiuk, N. The Modern Principles of Gamification in the Teaching of English as a Foreign Language. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. 14 (1Sup1), 437–452. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/560> ((date of application: 08/15/2023).

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика виявлення пізнавальних інтересів молодших школярів

У дитини абсолютно очевидні технічні здібності, якщо вона:

- цікавиться найрізноманітнішими механізмами та машинами;
- любить конструювати моделі, прилади, радіоапаратуру;
- сама докопується до причин зіпсованості і примх механізмів або апаратури, любить загадкові поломки або збої в роботі механізмів;
- може лагодити пошкоджені прилади і механізми, використовувати старі деталі для створення нових іграшок, доробок, знаходить оригінальні рішення;
- уміє і любить малювати, „бачить” креслення та ескізи малюнків;
- цікавиться спеціальною, навіть дорослою технічною літературою.

(6 характерних ознак)

Дитина має музичні здібності, якщо вона:

- любить музику та музичні записи, завжди намагається бути там, де можна послухати музику;
- якщо співає або грає на музичних інструментах, вкладає у виконання почуття та енергію, а також свій настрій;
- створює власні мелодії;
- навчилась або навчається грати на будь-якому музичному інструменті.

(4 характерні ознаки)

Артистичний талант у дитини виявляється в тому, що:

- часто, коли їй не вистачає слів, передає свої почуття мімікою, жестами і рухами;
- намагається викликати емоційні реакції в інших, коли з захоплення про щось розповідає;

- змінює тональність голосу, мимоволі імітуючи людину, про яку розповідає;
- з великим бажанням виступає перед аудиторією, причому намагається, щоб його глядачами були дорослі;
- з дивовижною легкістю передражняє чийсь звички, пози, висловлювання;
- пластична і відкрита всьому новому;
- любить і розуміє значення гарного або характерного одягу.

(7 характерних ознак)

У дитини неабиякий інтелект, якщо вона:

- добре розмірковує, ясно міркує, розуміє недоказане, висловлює причини і мотиви вчинків інших людей;
- володіє доброю пам'яттю;
- легко і швидко схоплює новий матеріал;
- задає дуже багато продуманих і виправданих ситуацією запитань;
- любить читати книги, причому за власною програмою, що на декілька років випереджує дошкільну або шкільну;
- випереджає своїх однолітків з навчання, причому не обов'язково є відмінником, часто скаржиться, що їй нудно на заняттях;
- значно краще і ширше своїх багатьох однолітків інформована про події і проблеми, що не торкаються її безпосередньо;
- володіє почуттям власної гідності і здорового глузду, не по рокам розважлива і навіть обачлива;
- все дуже добре сприймає, спостережлива, швидко, але не обов'язково гостро реагує на все нове і несподіване в житті.

(9 характерних ознак)

Не гнівайтесь на вашого пустуна – у нього спортивний талант:

- він енергійний і весь час хоче рухатись;
- він сміливий до безрозсудства і не боїться синців та гульт;

- він майже завжди бере гору в бійках навкулачки або виграє в якій-небудь спортивній грі;
- невідомо коли він встиг навчитися спритно вправлятися з ковзанами та лижами, м'ячами та ключкою;
- краще за багатьох своїх однолітків фізично розвинений і координований у рухах, рухається легко, пластично, граціозно;
- надає перевагу іграм, змаганням, навіть просто біганні перед книгами і спокійними розвагами;
- здається, що він ніколи серйозно не втомлюється;
- не має значення, чи цікавиться усіма видами спорту чи якимось одним, але у нього є свій герой спортсмен, якого він наслідує.

(8 характерних ознак)

У дитини літературний таланти, якщо вона:

- розповідаючи про що-небудь, уміє додержуватись вибраного сюжету, не втрачає основної думки;
- любить фантазувати або імпровізувати на тему дійсної події, причому надає події щось нове та незвичне;
- вибирає в своїх усних або письмових оповіданнях такі слова, які добре передають емоційний стан та почуття героїв сюжету;
- зображує персонажів своїх фантазій живими та цікавими, з характерними людськими рисами;
- любить насамперед писати оповідання, не боїться почати писати роман про власне життя.

(5 характерних ознак)

У дитини здібності до наукової роботи, якщо вона:

- володіє явною здатністю до розуміння абстрактних уявлень, до узагальнень;
- уміє чітко висловлювати чужу і власну думку або спостереження, причому нерідко записує їх не для того, щоб похвалитися, а для себе;

- любить читати науково-популярну літературу, дорослі статті та книги, випереджаючи в цьому однолітків на декілька років, причому надає перевагу саме цій, а не розважальній літературі;

- із задоволенням проводить час за створенням власних проєктів, конструкцій, схем;

- не журиться і ненадовго остигає до роботи, якщо його винахід або проєкт не підтримали або навіть висміяли.

(6 характерних ознак)

Учням початкових класів найчастіше властива загальна обдарованість.

Психолого – педагогічна наука виділяє 6 типів дитячої обдарованості:

а) академічна (здатність навчатися успішно з усіх предметів);

б) інтелектуальна (вміння думати, аналізувати, систематизувати);

в) творча (нестандартне мислення);

г) художня (музична, образотворча, сценічна);

д) соціальна (лідерська; активна доброта дитини);

е) психомоторна (спортивна або рухова).